

HELSINGIN YLIOPISTO

Teatteridialogin ja suomen arkipuhekeskustelun vertailu

Ilmisubjektin esiintyvyys yksikön
ensimmäisessä ja toisessa persoonassa

Hanna Kellokoski
Pro gradu -tutkielma
Yleinen kielitiede
Nykykielten laitos
Helsingin yliopisto
Marraskuu 2020

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Hanna Kellokoski		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Teatteridialogin ja suomen arkipuhekeskustelun vertailu. Ilmisubjektin esiintyvyys yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Yleinen kielitiede		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 82
Tiivistelmä – Referat – Abstract Tutkielman tavoitteena on selvittää, riippuuko ilmisubjektin esiintyvyys yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa tyylilajista eli genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Tutkielmassa vertailtavat genret, ovat teatteridialogi ja suomen arkipuhekeskustelun kieli. Näistä aineistoista vertaillaan ilmisubjektin esiintyvyyttä yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa. On tiedossa, että suomen arkipuhekielessä ilmisubjekti esiintyy huomattavasti useammin kuin kirjoitetussa kielessä. Kirjoitetun kielen konventioihin kuuluu se, että ilmisubjektin merkintää vältetään, koska teon tekijä ilmenee verbin persoonapäätteistä. Teatteridialogi on kirjoitettua tekstiä, joka usein jäljittelee puhetta ja on tarkoitettu puhuttavaksi teatterin lavalla. Siksi hypoteesini on, että teatteridialogissa ilmaistaan vähemmän subjekteja kuin arkipuhekielessä. Sillä vaikka se jäljittelee puhetta, kirjoitetun kielen konventiot vaikuttavat vähintään tiedostamatta kirjoittajaan. Taustoitin tutkimustani käsittelemällä genreteoriaa ja kerron teatteridialogista ja arkikeskustelupuheesta, määrittelen subjektin ja esittelen subjektittomat rakenteet suomen kielessä. Käsittelem persoonapronomineja suomen kielessä ja kerron, miten ilmisubjekti esiintyy eri verbityypeissä ja mitkä tekijät vaikuttavat ilmisubjektin esiintyvyyteen. Aineistona käytän teatteridialogin osalta seitsemän harrastajateatteri Teatteri Kultsan näytelmäkirjailijoiden kirjoittamaa lyhytnäytelmää. Niissä on 5936 sanaa repliikkejä ja 391 lausetta, joissa voisi olla ilmisubjekti. Arkikeskustelupuheen osalta käytän kahta keskustelua Keskusteluntutkimuksen arkistosta, joista toisessa puhuu kaksi naista ja toisessa neljä miestä ja yksi nainen. Näitä keskusteluja on yhteensä 70 minuuttia ja 496 lausetta, joissa voisi olla ilmisubjekti. Aineistoista todella ilmenee, että ilmisubjekti esiintyy useammin puhekielessä kuin teatteridialogissa tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Tutkin asiaa kirjaamalla Excel-taulukkoon kaikki lauseet, joissa voisi olla ilmisubjekti ja laskemalla, kuinka monessa on ilmisubjekti. Sitten lasken käyttäen Khin neliö -testiä eroaako ilmisubjektin jakauma eri genreissä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Tutkin myös, vaikuttaako ilmisubjektin esiintyvyyteen jokin tekijä, kuten verbityyppi. Käyn läpi näitä tekijöitä ja lasken niidenkin kohdalla riippuuko jakauma genrestä. Varsinaista tilastollista testausta en tee tässä vaiheessa siitä, eroaako jonkin yksittäisen tekijän ilmisubjektin esiintyvyys koko aineiston ilmisubjektin esiintyvyydestä, tarkastelen niitä pintapuolisesti. Mikään tekijä ei näytä olevan juurisyytä eri genrejen ilmisubjektin esiintyvyyteen, vaan ilmisubjektin esiintyvyys näyttää riippuvan genrestä, kuten hypoteesini sanoo. Päätelmäni on, että ilmisubjektin esiintyvyys yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla; teatteridialogissa käytetään vähemmän ilmisubjektia kuin arkikeskustelupuheessa ja tähän eivät vaikuta mitkään yksittäiset tekijät näissä genreissä. Siksi teatteridialogi ei ole luotettava lähde tehtäessä kielen diakronista tutkimusta ainakaan puhekielisten konventioiden osalta.		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Ilmisubjekti, teatteridialogi, puhekieli, arkikeskustelu, persoonapronomini, genre, subjekti		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto (E-thesis)		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Teoria	8
2.1	Genret.....	8
2.1.1	Yleistä genrestä	8
2.1.2	Teatteridialogi	15
2.1.3	Arkikeskustelupuhe	21
2.2	Subjekti	23
2.2.1	Subjekti suomen kielessä	23
2.2.2	Subjektittomat rakenteet suomen kielessä	25
2.3	Persoonapronominit suomen kielessä	31
2.4	Ilmisubjekti eri verbityypeissä	36
2.5	Ilmisubjektin esiintymiseen vaikuttavia tekijöitä	37
3	Aineisto ja menetelmä.....	42
4	Analyysi	45
4.1	Ilmisubjektin esiintyvyyden ominaisuudet aineistoissa.....	48
5	Johtopäätökset	67
	Lähdeluettelo	75

Taulukkoluetelo

Taulukko 1.....	16
Taulukko 2: Tiedot näytelmästä.....	42
Taulukko 3: Lauseiden lukumäärä ja eri persoonien esiintyvyys	45
Taulukko 4: Ilmisubjektin esiintyvyys yksikön 1. ja 2. persoonassa .	46
Taulukko 5: Transitiivilauseet ja ilmisubjekti.....	50
Taulukko 6: Agentiiviset verbit/keskustelu	51
Taulukko 7: Direktiivi/optatiivi + ilmisubjekti ja priming + ilmisubjekti.....	53
Taulukko 8: Ellipsi + ilmisubjekti, fraasi + ilmisubj, liikeverbi + imisubj.....	55
Taulukko 9: Kognitioverbi + ilmisubjekti	55
Taulukko 10: Kysymyslauseet	56
Taulukko 11: Vastaukset.....	57
Taulukko 12: Luettelot.....	58
Taulukko 13: 'Emmä' ja 'Mä en'	60
Taulukko 14: Toisto.....	61
Taulukko 15: Pakollinen/ei mahdollinen ilmisubjekti.....	61
Taulukko 16: Kliitti, 'Mä olin sillee', uusi aloitus	62
Taulukko 17: Ei mainittu vähään aikaan ja juuri mainittu.....	65
Taulukko 18: Kopulalauseet.....	66
Taulukko 19: Ei selittäviä ominaisuuksia	66

Kuvaluettelo

Kuva 1: Yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan lauseiden osuudet prosentteina	47
Kuva 2: Ilmisubjekti eri persoonissa prosentteina.....	47
Kuva 3: Transitiivilauseet ja ilmisubjekti prosentteina	50
Kuva 4: Agentiiviset verbit ja ilmisubjekti teatteridialogissa ja eri keskusteluissa	52
Kuva 5: Direktiivi/optatiivi, priming, ellipsi, fraasi, liikeverbi ja kognitioverbi ja näiden ilmisubjekti prosentteina	55
Kuva 6: Kysymys- ja vastauslauseet ja niiden ilmisubjekti prosentteina	58
Kuva 7: Luettelot prosentteina	59

Kuva 8: Kieltolause yksikön ensimmäisessä persoonassa	60
Kuva 9: Kliitti, 'Mä olin sillee' ja uusi aloitus prosentteina	63
Kuva 10: Ei mainittu vähään aikaan ja juuri mainittu prosentteina ...	65
Kuva 11: Kopulalauseet prosentteina	66

1 Johdanto

Tämä opinnäytetyö vertailee teatteridialogia ja suomen arkipuhekieltä ilmisubjektin yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa esiintyvyyden suhteen.

Ilmisubjektilla tarkoitan tässä sitä, esiintyykö lauseessa pronominisubjekti silloin, kun se voi esiintyä, vai onko se jätetty pois. On nk. nollasubjektikieliä, eli kieliä, joissa subjektin käyttö ei ole pakollista, vaan subjektin persoona ilmaistaan verbissä affiksein, (Posio 2012: 2; Dryer 2011). Chomsky (1981: 240–241) käyttää termiä *pro-drop*, jolla tarkoitetaan tilannetta, jossa subjektia ei ilmaista itsenäisellä morfeemilla, vaan affiksein tai kliitein verbissä, tai sitä ei ilmaista ollenkaan. Puhutaan kongruenssista tai sidonnaisesta persoonan merkinnästä (Posio 2012: 7).

Kielet, jotka vaativat itsenäisen subjektipronominin, ovat harvassa maailman kielten joukossa germaanisten kielten ulkopuolella. Siksi onkin anglostristä puhua pronominin poistamisesta tai pudottamisesta. (Posio 2012: 8; Dryer 2011.) Dryerin (2011) mukaan maailman kielistä 75 % on nollasubjektikieliä. Mikä sitten on nollasubjektikieli ja mikä ei? Jos 50 % tapauksista subjektia ei ilmaista, voidaanko puhua nollasubjektikielestä vai ei? Termi *nollasubjektikieli* onkin säteittäinen kategoria, jolla ei ole selviä rajoja. (Posio 2012: 9—10.)

Kielessä on kaksi vastavoimaa, jotka vetävät yhtä aikaa puoleensa: ekonomia ja informatiivisuus. Ekonomian mukaan suositetaan taloudellisuutta puheessa; ei puhuta turhaan. Jos jonkin asian voi jättää ilmaisematta, sitä ei ilmaista. Informatiivisuus taas pyrkii maksimaalisen tarkkaan tiedonantoon. (Posio 2012: 10, Hopper & Traugott 2003: 71—73.) Kuitenkin nollasubjektikielissä subjektin ilmipanon määrä vaihtelee kielittäin ilman mitään selkeää funktionaalista motivaattoria näiden erojen taustalla. Ei ole mitenkään hedelmällistä katsoa, että subjektin poisjätto tai ilmipano on “merkitty” tapa. Sen sijaan kannattaisi puhua siitä, miten sekä subjektin poisjätöllä että ilmipanolla on erityinen tarkoitus diskurssissa. (Posio 2012: 10—11.)

Suomen kielessä ilmisubjektia ei tarvita, koska verbissä on persoonapäätteet, joista subjektin referentti ilmenee. Suomi on siis osittain nollasubjektikieli. Vaikka ekonomian ja minimalisaation mukaan ilmisubjekti pitäisi jättää pois, puhekielessä kuitenkin persoonapronominista subjektia suositaan; Helasvuon datassa (2014b, 2014a: 64) nykypuhekielestä vain verbinmerkintää ilman ilmisubjektia 1SG esiintyy vain 11 %:ssa tapauksia. Puhutussa suomessa siis on käytössä tekijän kaksoismerkintä. Haluan selvittää, vaikuttaako teatteridialogin puhetta jäljittelevä tyyli ilmisubjektin esiintyvyyteen. Kirjoitetussa suomen yleiskielessä ilmisubjektin poisjättöä suositaan, kun puhekielessä se useimmiten esiintyy. Varhaisimmissa suomalaisissa kirjoituksissa vielä 90 % yksikön ensimmäisen persoonan muodoissa ilmisubjekti esiintyy. Sittemmin ekonomian ja liikasanaisuuden välttämisen vuoksi kirjoitetussa kielessä on siirrytty välttämään ilmisubjektia. (Ks. Strellman 2005; Sacks ja Schegloff 1979, viitattu teoksessa Helasvuo 2014b: 454.) Tämän päivän kirjoitetussa kielessä vain verbinmerkintää on 79 %:ssa 1SG muotoja (Helasvuo 2014c, 2014a: 64). Teatteridialogi on tarkoitettu puhutuksi, mutta se on kirjoitettua. Onkin mielenkiintoista nähdä, vaikuttavatko kirjakielen preferenssit teatteridialogiin. Teatteridialogia on jopa käytetty aineistona tutkittaessa puhekieltä, kun äänitteitä ei ole vielä ollut käytössä. Mm. Duarte (2000, viitattu teoksessa: Posio 2012: 27) on käyttänyt teatteridialogia aineistona tutkiessaan puhekieltä. Se on epäluotettava ajoituksen mittaamisessa, koska kaikki näytelmäkirjailijat eivät uskollisesti ilmaise kieltä sellaisena kuin se kirjoittamisen aikana on puhuttu, ja vaikka muutos puhutussa kielessä on tapahtunut, heijastuu se kirjoitettuun kieleen viipeellä. Kuitenkin teatteridialogia käytetään tutkittaessa kielten diakronista muutosta ja muutoksen todistusaineisto on vahvaa, vaikka ajoitusta onkin vaikea arvioida. (Posio 2012: 27—28.) Mielenkiintoista olisi myös tutkia, miten kieli lopulta lavalla toteutuu, onko ilmisubjektin esiintyvyydessä eroa käsikirjoitukseen nähden, mutta se on tässä tutkimuksessa mahdotonta tutkia, koska pitäisi sekä tutkia käsikirjoitukset näytelmistä, että nähdä ja tallentaa ne lavalla esitettynä ja näitä näytelmiä ei välttämättä koskaan enää nähdä näyttämöllä.

Erikoista on, että tekstiviesteissä ja chateissa suositaan yksinkertaista merkintää, vaikka ne muistuttavat kasvokkaiakeskustelua: 74—81 % yksikön ensimmäisen

persoonan muodoista on yksinkertainen merkintä (Helasvuo 2014a: 64). Siksi se, että jokin muistuttaa puhekieltä, ei vielä tarkoita, että se käyttäytyy kuin puhekieli. Helasvuo (id: 65) sanoo, että kasvokkaiakeskustelussa pronominaalisubjekteja käytetään, jotta keskusteluun osallistujat pystyisivät ennakoimaan ja tekemään varhaisia arvioita kulloisenkin puheenvuoron kulusta. Tämä ei kuitenkaan selitä online-keskustelua, koska niissähän keskustelijat pystyvät lukemaan vuoron vasta, kun se on lähetetty; ei silloin, kun se on tuotettu. Tämä on kuitenkin helppo selittää kirjoittajan ekonomialla.

Olen valinnut yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan pronominit, koska ne voidaan jättää pois ja koska ne käyttäytyvät eri tavalla kuin kolmas persoona ja monikon pronominit. Niiden kohdalla toteutuu aidoimmin nominatiivi-akkusatiivijärjestelmä suomessa, eli sekä transitiivi- että intransitiivisubjektit ovat merkitsemättömässä nominatiivissa ja objektit ovat partitiivissa tai akkusatiivissa (Helasvuo & Huumo 2010: 169, Helasvuo 2001: 48). Lisäksi niiden kohdalla on aina selvää, mihin tarkoitteeseen ne viittaavat, ovathan ne puheaktiin osallistuvat tekijät, puhuja ja kuulija.

Kiinnostuin aiheesta, koska harrastan teatteria. Tutkimukseni on tärkeää siksi, että sen avulla nähdään, voiko teatteridialogin avulla tutkia puhekieltä. Teatterintekijälle relevanttia on tietää, millaista luonnollinen puhe on, jotta replikoinnista tulee mahdollisimman luonnollista ja siten uskottavaa. Hypoteesini on, että teatteridialogissa esiintyy vähemmän ilmisubjekteja kuin arkipuhekielessä, koska ilmisubjektin läsnäolo ja poisjätto ovat tiedostamattomia toimintoja, ja koska kirjakielessä kannustetaan subjektin poisjättöön ja teatteridialogi on sen puhetta jäljittelevästä tyylistä huolimatta kirjoitettua tekstiä. Tällöin kirjailija tiedostamattaan jättää ilmisubjektin pois. Olen puhunut yhden ohjaajan kanssa, joka kertoi ohjaavansa näyttelijöitä käyttämään ilmisubjektia, jotta kieli olisi luonnollisen kuuloista.

Olen valinnut aineistoksi harrastajateatteri Teatteri Kultsan kirjoittajien lyhytnäytelmiä, jotka on kirjoitettu viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana, jotta aineisto olisi mahdollisimman tuoretta ja heijastelisi tätä päivää. Lyhytnäytelmiä siksi, että saisin mahdollisimman monen eri kirjailijan mahdollisimman monta eri näytelmää otokseen. Olen käynyt tekstin läpi lause lauseelta ja tutkinut esiintyykö ilmisubjekti niissä. Vertaan näitä lukuja suomen puhekielisestä arkikeskusteluaineistosta kokoamiini lukuihin.

Etenen opinnäytetyössäni siten, että luvussa 2 käsittelen teoriaa. Alaluvussa 2.1.1 käyn läpi genrejä; miten ne vaikuttavat kieleen ja millaisia niitä on. Sitten kerron alaluvussa 2.1.2 teatteridialogista ja 2.1.3 arkikeskustelupuhekielestä. Sen jälkeen alaluvussa 2.2.1 esittelen subjektin suomen kielessä ja sitten alaluvussa 2.2.2 subjektittomat rakenteet suomen kielessä. Sitten alaluvussa 2.3 kerron persoonapronomineista, etenkin yksikön ensimmäisestä ja toisesta persoonasta ja miten ne käyttäytyvät. Alaluvussa 2.4 kerron ilmisubjektista eri verbityypeissä ja alaluvussa 2.5 ilmisubjektin esiintymiseen vaikuttavista tekijöistä. Luvussa 3 esittelen aineiston ja käyn läpi opinnäytetyöni menetelmät. Luvussa 4 analysoin tutkimukseni ja sen tulokset ja alaluvussa 4.1 käyn läpi ilmisubjektin esiintyvyyden ominaisuudet aineistoissa. Lopuksi luvussa 5 esittelen johtopäätökseni.

2 Teoria

Tässä luvussa käsittelen ensin genreä yleisesti alaluvussa 2.1.1 ja sitten alaluvussa 2.1.2 esittelen teatteridialogia genrenä ja alaluvussa 2.1.3 arkikeskustelupuhetta. Alaluvussa 2.2.1 määrittelen subjektin suomen kielessä ja 2.2.2 esittelen subjektittomat rakenteet suomen kielessä. Alaluvussa 2.3 käsittelen persoonapronomineja ja niiden käyttäytymistä suomen kielessä ja alaluvussa 2.4 esittelen erilaisia verbityyppejä ja sitä, miten subjektipronomit käyttäytyvät esiintyessään niiden kanssa. Lopulta alaluvussa 2.5 tuon esille ilmisubjektin esiintyvyyteen vaikuttavia tekijöitä.

2.1 Genret

Tässä lopputyössä käsittelen genreistä teatteridialogia ja suomen arkipuhekeskustelujen kieltä.

2.1.1 Yleistä genrestä

Genren synonyymina käytetään sanaa tekstilaji (tai jossain lyhemmin laji), ja se merkitsee juuri tekstin lajia. Erilaisia genrejä ovat esimerkiksi ruokaresepti, joka toistuu samanlaisena (ensin on lueteltu ainesosat, sitten tulevat varsinaiset ruoanlaitto-ohjeet), satu, kuolinilmoitus, sanomalehtiartikkeli, romaani ja pro gradu - tutkielma ja teatteridialogi, elokuvakäsikirjoitus ja proosa. Näillä erilaisilla genreillä on omanlainen rakenteensa ja kielensä. Genre-käsite perustuu latinan *genus*-sanaan ('suku, sukupuoli') (Pettersson 2006: 151). Genre käännetään useimmiten sanalla laji, mutta myös 'tyyppi', 'lajityyppi', 'laatu' ja 'tyyli'. Käsite on monimuotoinen ja siten ongelmallinen. (ibid.) Tässä työssä käytän termin genre synonyymina tekstilajia ja lajia. Termin genre käyttö yleisesti alkoi vasta 1980-luvulla kielitieteessä (Shore & Mäntynen 2006: 16). Vaikka asiat eivät yleensä koskaan esiinny toistuen samanlaisina, eri *esiintymät* ovat usein riittävän samanlaisia, jotta ne voi luokitella samaksi lajiksi. Lajien sisällä voi olla vaihtelua ja lajien rajat ovat sumeat, lajit ovat limittäin ja sekoittuvat toisiinsa. Lajien vakiintumisen aste vaihtelee, jotkin lajit

lakkaavat olemasta ja aivan uudet lajit kokevat syntymän. (Shore & Mäntynen 2006: 11.) Genre on siis alati muuttuva ja joustava ilmiö.

Genreä on tutkittu monilla eri aloilla ja monin eri käsittein ja sitä on määritelty monin eri tavoin (Heikkinen & Voutilainen 2012: 22). “Yhteisenä useimmille tutkimuksille voidaan kuitenkin pitää sitä, että genre nähdään niissä yleisesti skemaattisena diskurssi- ja vuorovaikutustason ilmiönä, joka vallitsee yksittäisten tekstien tai muiden kulttuurituotteiden taustalla ja ohjaa niiden tuottamista ja vastaanottoa mutta toisaalta myös joustaa ja muuttuu niiden mukana” (id.: 23). Yhteistä on myös se, että abstraktin ja skemaattisen genren ei voi huomata olevan olemassa sellaisenaan, vaan on pantava merkille sen konkreettisia toteumia: keskusteluja, kirjoituksia, maalauksia, elokuvia jne (ibid.).

Erilaiset tekstit ja myös genret ovat vuorovaikutussuhteessa toisiinsa. Intertekstuaalinen näkökulma yksinkertaisimmillaan tarkoittaa sitä, että tekstejä tarkastellaan suhteessa toisiinsa. Intertekstuaalisen näkökulman mukaan vuorovaikutus on läsnä silloinkin, kun tarkastellaan yksittäistä tekstiä. Se on osa dialogia sekä konventioiden että toisten tekstien kanssa. (Solin 2006: 73.) Kuitenkin tekstin suhde itsensä ulkopuolelle on abstraktia: tietyn tekstin ymmärrys tulee siitä, että jaamme ja tunnistamme tietyt ilmaisun vakiintuneet tavat eli konventiot (id.: 74). Genrekonventiot sekä mahdollistavat ilmaisun että rajoittavat sitä (id.:75). Koska genrejärjestelmät ovat rajoittavia, ne ovat myös vallankäytön välineitä sosiaalisena käytäntönä (id.: 77).

Genretutkimuksessa on toinenkin tärkeä termi, *rekisteri*, jota käytetään usein rinnasteisena genrelle. Itsekin tätä työtä tehdessäni pohdin, ovatko teatterialogi ja suomen arkipuhekieli genrejä vai rekisterejä. Lähtökohtana rekisterillä viitataan yleisesti kielen tilanteiseen vaihteluun. Eri lähestymistavoissa sen tarkempi merkitys, soveltaminen ja suhde genreen vaihtelevat paljon. (Voutilainen 2012a: 70.) Miten sitten erottaa toisistaan genre ja rekisteri? Se riippuu tutkimussuuntauksesta.

Systeemis-funktionaalisen kielentutkimuksen piirissä M. A. K. Halliday (1978: 31—32; 1989: 38—41) määrittelee rekisterin käsitteen tietynlaisissa tilanteissa käytettäväksi kielimuodoksi, jolla on omat odotettavissa olevat ja ennustettavat sanastolliset ja kieliopilliset piirteensä. Halliday (1978: 111) kuvaa ilmiötä myös tietyissä tilannetyypissä olevaksi semanttisten resurssien järjestyneeksi joukoksi, joka ilmenee tietynlaisina kielellisinä valintoina. Systeemis-funktionaalisisessa kielentutkimuksessa Hallidayn teoriassa käsitteet ovat vastapuolia: onko kyseessä rekisteri vai tekstilaji, riippuu tarkastelemisen näkökulmasta. Rekisteristä puhutaan kielen osapotentialina ja tällöin tarkastelunäkökulma on kielipotentiali. Genre taas on yleistys instanssin (eli tekstin) näkökulmasta. (Shore 2012: 143.) Rekisterillä tarkoitetaan siis tiettyyn tilannetyypisiin sitoutuneita kielenkäytön resursseja, kun genreä vastaava tekstin tyyppi (*text type*) on yleiskategoria, joka oletetaan yksittäisten tekstien taustalle, ja jonka käytänteitä rekisterit noudattavat (Voutilainen 2012a: 75). Sydneyn koulukunta puolestaan, vaikka kuuluukin samaan kielitieteelliseen viitekehykseen, yhdistää tekstilajin kielenkäytön taustalla olevaan kulttuurikontekstiin ja rekisterin sitä ohjaavaan tilannekontekstiin (ks. Eggins & Martin 1997). Joskus käsitteistä käytetään vain toista, esim. korpuslingvistiikassa rekisterin käsitteellä on perinteisesti viitattu tilannesidonnaiseen kielenkäytön muotoon. Sociolingvistiikassa genre ja rekisteri ovat usein rinnasteisia käytössä (Voutilainen 2012a: 75). Rekisterin ja tekstilajin eron on havaittu olevan siinä, että rekisterissä painottuvat tekstin kielenpiirteet, kun genressä korostuvat kokonaiset tekstit ja niiden kontekstuaaliset tekijät, kuten kommunikatiivinen päämäärä (Voutilainen 2012a: 76; ks. esim. Bhatia 1996: 40; Corbett 2006: 27; Leckie-Tarry 1993: 30; Nieminen 2010: 96). Nieminen (*ibid.*) tiivistää sen niin, että rekisterissä painottuvat kielen ja genressä kontekstin piirteet.

Douglas Biber ja Susan Conrad (2009, viitattu teoksessa: Voutilainen 2012a: 75) ovat tehneet systemaattisen eron genren, rekisterin ja tyylin välille: Genressä katsotaan heidän mukaansa koko tekstin, retorisesti organisoituneiden tekstijaksojen ja tiettyjen yksittäisten, lajille leimallisten kielenpiirteiden näkökulmasta. Rekisteri merkitsee tilanteeseen funktionaalisesti kytkeytyviä kielenpiirteitä ja tyyli kielenkäytön esteettistä ulottuvuutta. (Voutilainen 2012a: 75.) Käsitteiden tyyli,

genre ja rekisteri väliset rajat ovat sumeita. Yleistäen voidaan sanoa, että tyyli on jollekin genrelle tai tilanteelle ominainen kielenkäyttö ja rinnastuu rekisteriin. Kun taas katsotaan tyyliä kielenkäyttäjälle mahdollisena genren sisäisenä vaihteluna, nähdään se enemmän idiolektin tai murteen kaltaisena, joskin kielenkäyttäjä valitsee usean erilaisen tyylin väliltä tilanteen mukaan eikä ole rajoitettu yhteen yksilölliseen kielimuotoon. (Voutilainen 2012b: 86.)

Rekisteri ja tekstilaji on tavattu (ks. Corbett 2006: 27) erottaa sen mukaan, että rekisterin tutkimuksessa ei ole painotettu kommunikatiivisia tarkoituksia. On myös sanottu (ks. Karvonen 1995: 27), että tekstilaji analysoidaan etupäässä yhteisön toimintaa kuvaavien käsitteiden avulla, kun taas rekisteri analysoidaan kieltä tai merkityksiä koskevien käsitteiden avulla (Heikkinen & Voutilainen 2012: 25). Toisaalta havaittiin, että edes saman tekstin sisällä olevat sanastolliset ja kieliopilliset piirteet eivät suinkaan jakaudu tasaisesti tekstissä, vaan ne muodostavat systemaattisesti jaksoja tai vaiheita. Näistä jaksoista muodostuu teksti ja sen taustalla oleva lajin makro- eli kokonaisrakenne. Taustalla on ajatus, että teksti on kaiken kielenkäytön ja tutkimuksen perusyksikkö, rakenteellisesti jäsentynyt merkityskokonaisuus. Eri genrejen rakenteiden vakiintuneisuus vaihtelee, yhdessä ääripäässä ovat varsin jähmeät tekstit, kuten kuolinilmoitukset ja reseptit, toisessa arkikeskustelut. Genren kokonaisanalyysi on lähtökohdiltaan funktionaalista. (Ibid.)

Erilaiset tekstit, ovat ne sitten kirjoitettuja, puhuttuja tai muutoin tuotettuja etenevät tietyn kaavan mukaan, niillä on omanlaisensa rakenne. Tällä kaavalla on pakolliset eli välttämättömät osat ja vapaaehtoiset valinnaiset osat. Näiden välttämättömien osien mukaan puhuja- eli diskurssiyhteisö tunnistaa ja pystyy nimeämään genren. Esimerkiksi kaupankäyntitapahtuma kioskillä sisältää tervehdyksen, ostajan pyynnön haluamastaan tuotteesta, myyjän hintapyynnön, maksutapahtuman ja kiitokset ja hyvästit. Ruokaresepti sisältää ainesosaluettelon, jota seuraa imperatiivissa toteutettu ohjeosio. Vaikka sisältö näissä vaihtelisi genreen sopimattomastikin, ne tunnistetaan rakenteen avulla siihen genreen kuuluvaksi.

Genren rakennetta tutkitaan. Rakennenäkökulmaa nykyään edustaa tyypillisimmin kielitieteessä niin sanottu systeemis-funktionaalinen kielentutkimus (esim. Halliday 1978; Hasan 1985; 1996 [1984]) ja sen parissa kehittynyt Sydneyn koulukunta (esim. Eggins & Martin 1997; Martin 2000; Martin & Rose 2008). Rakennelähtöinen lajitutkimus sai alkunsa siitä havainnosta, että kieli vaihtelee tilanteen mukaan: erityyppisissä teksteissä on erilaista kieltä.

Monet tutkijat mainitsevat yhtenä keskeisenä kriteerinä tekstin rakenteen määrittellessään tekstilajin käsitettä. Kyseessä on siis tekstin kokonaisrakenne, se, miten teksti kokonaisuutena rakentuu. Kukin tekstilaji järjestyy kokonaisuksi teksteiksi sille ominaisella tavalla. On kuitenkin eroja siinä, mihin asemaan tekstilajin määrittelyssä tekstin rakenne sijoittuu: määrääkö rakenne keskeisesti tekstilajia vai onko se vain yksi kriteeri muiden joukossa? Rakenne nähdään toisinaan myös rajoittavana piirteenä siten, että tekstilajilla voi olla useita erilaisia rakenteita, muttei mitä tahansa. Jos rakenne poikkeaa liikaa, tekstilaji voidaan tulkita toiseksi tai tekstiä pidetään epäonnistuneena lajissaan, tai kyseessä voi olla tekstilajien sekoittuminen, hybridisen tekstin piirre. (Mäntynen 2006: 42.)

Hasan (1989 [1985]: 61) on sanonut, että tekstin välttämättömät elementit määrittelevät tekstin tekstilajin. Joissakin tekstilajitutkimuksissa tekstit nähdään toimintana ja tekoina. Tällöin keskeisenä pidetään kontekstuaalisia seikkoja. (Mäntynen 2006: 49.) Tekstin rakenne ja konteksti vaikuttavat toisiinsa ja muovaavat toisiaan alati; niiden suhde on dialektinen (Halliday ja Hasan 1989 [1985]: 70). Analysoimalla yksittäisten tekstien rakenteita huomataan tekstilajeille ominaiset tavat toteuttaa erilaisia malleja ja skeemoja (Mäntynen 2003, viitattu teoksessa: Mäntynen 2006). Skeema viittaa prototyypiseen malliin, jolla tekstit rakentuvat (Mäntynen 2006: 63). Hoey (2001: 121—123) korvaa skeeman käsitteellä malli (*pattern*). Malli käsitteenä lähestyy enemmän rakennetta kuin perinteistä skeemaa. Malli sanana (*pattern*) viittaa tekstin hierarkiseen organisoitumiseen. (Ibid.)

Skeema yläkäsitteenä tuo lisäulottuvuuden: kieleltään varsin varioivat tekstit laajassa tekstijoukossa voidaan liittää yhteen, kun ne ovat rakenteeltaan samanhahmoisia. Erilaiset pintarakenteet voidaan yhdistää, jos niiden “yleisrakenne” eli skeema perustellusti hahmottuu samoin kognitiivisesti. Skeeman käsitteenä avulla voidaan irrottautua yksittäisten pintarakenteiden kuvauksesta ja nousta yläkäsitteen tasolle. Skeema ei ole tekstilajispesifi, vaan yleinen. (Mäntynen 2006: 69.)

Toisin kuin tekstin rakenne viittaa nimenomaan tekstin rakenteeseen, skeema viittaa tapaamme jäsentää tietoa, tekstejä ja tekstilajeja, eli tapaamme ajatella. Yhden asian voi sanoa monella eri tavalla. Skeeman avulla voi yhdistää konkreettista kieltä olevat rakenteet laajemmaksi ja yleisemmäksi. (Mäntynen 2006: 71.)

Systemis-funktionaalisessa kielitieteessä nimitystä genre käytetään siitä, että teksti on vaiheittain etenevä sosiaalinen vuorovaikutusprosessi. Toiminta etenee puheyhteisön kulttuuristen odotusten mukaisesti vaiheesta toiseen, kunnes tehtävä on saatettu loppuun, sen toteuttamisesta on luovuttu tai toiminta sulautuu tai vaihtuu toiseen genreen. Tämä näkyy genren rakenteen samankaltaisuutena, joka näkyy kaikessa vuorovaikutuksessa. (Ventola 2006: 104.)

Sydneyn ryhmä (Sydneyssä 1980-luvulla kokoontunut tutkimustapaamisia järjestänyt genre-rekisteriryhmä) määrittelee genren kussakin yhteisössä sosiaalisesti hyväksytyiksi tavoiksi toimia:

Thus, different genres are different ways of using language to achieve different culturally established tasks, and texts of different genres are texts which are achieving different purposes in the culture (Eggins ja Martin 1997: 236).

Ventola (2006: 110) sanoo, että Sydneyn ryhmän mukaan tekstin kuuluessa tiettyyn genreen, dynaaminen rakenteellinen toteutus, jossa tiettyjä kokonaisrakenteosia toteutetaan, tuottaa kokonaisrakenteen: mikään osa tai osat eivät kuitenkaan määrittele genreä, koska aina voidaan valita rakenteellisesti toisin.

Eivät kaikki genretutkimuksen suuntaukset keskity korostamaan lajin konkreettista ilmenemismuotoa eli tekstiä, vaan ne painottavat pikemminkin sitä, miten genre toimii ottaen näkökulmaksi sitä hyödyntävän puhujayhteisön ja miten siihen liittyy erilaisia tuottamisen ja kuluttamisen käytäntöjä (id.: 27).

Diskurssiyhteisöjä yhdistävät yhteiset päämäärät ja sosiaalinen tausta. Kukin genre kuuluu jollekin diskurssiyhteisölle (id.: 29). Lajeihin liittyvät diskurssiyhteisöt ovat olemukseltaan dynaamisia ja rajoiltaan sumeita, vaihtelevat sisäisesti ja niitä on vaikea kuvata, aivan kutena genrekin. Yhteisöt sekä tuottavat näitä genrejä että nämä ryhmät syntyvät ja pysyvät kasassa genrejen varassa. (ibid.)

Sekä rakenne että toiminta täytyy ottaa genreä tarkastellessa huomioon. Nämä yhdistämällä päästään lähtökohtaan: genret ovat tavoitteellisia ja sosiaalisia prosesseja, jotka etenevät vaiheittain: tavoitteen saavuttamiseksi tulee yleensä käydä läpi erilaisia vaiheita, ja ihmiset tarkoittavat viestinsä jollekin kohderyhmälle sosiaalisesti (Heikkinen & Voutilainen 2012: 30, Martin ja Rose 2008: 6). Kielen muotojen ja rakenteiden käyttö ei ole eri genreissä sattumanvaraista, vaan niitä ohjaavat yhteisön hyväksyvät toimintakaavat (Ventola 2006: 97).

Genret liikkuvat jatkumolla, jonka toisessa ääripäässä ovat vakaat, konventionaaliset ja luokitteluun houkuttelevat tekstit ja toisessa päässä dynaamiset, vaihtelevat ja luokittelua pakenevat (Heikkinen & Voutilainen 2012: 35). Keskeisellä lajinedustajalla on kiteytyneet prototyypilliset piirteet ja erilaiset poikkeamat näistä ilmenevät jatkumona (Taavitsainen 2006: 273). Kaikki eivät sisällä kaikkia piirteitä, perheyhtäläisyys (*family resemblance*) riittää Wittgensteinin (1981 [1956]) mukaan (viitattu teoksessa: Taavitsainen 2006: 273). “Samaan tekstilajiin kuuluvilla teksteillä on yhteisiä piirteitä, kuten rakenteen yhdenmukaisuus, tekstin sisällön ja tyylin samankaltaisuus ja yhteinen kohdeyleisö” (Komppa 2006: 304). Tekstilajin nimeäminen on merkityksellistä, rakenteen ja sisällön mahdollisesti vaihdellessa (id.: 319).

Teatteridialogi on omanlaisensa genre. Siinä on tietty rakenne, joka toistuu, vaikka genren sisällä on erilaisia alalajeja. Mielenkiintoista on noudattaako teatteridialogi tietynlaista kieltä, tämän opinnäytetyön kannalta kysymykseen tulee se, noudattaako teatteridialogi puhekielen vai kenties kirjakielen konventioita.

2.1.2 Teatteridialogi

Teatteridialogi eroaa proosasta ja esimerkiksi elokuvakäsikirjoituksista. Romaani puhuttelee lukijaansa suoraan. Näytelmäteksti taas puhuttelee lopullista yleisöään epäsuorasti; se on joukko ohjeita suunniteltu teatterintekijöiden tulkittaviksi. Nämä teatterintekijät sitten esittävät näytelmän yleisönsä edessä. Näytelmäteksti on aina keskeneräistä, koska näytelmän viimeistelee näyttelijä lavalla yleisölle. (Wallis & Shepherd 2002: 1.) Näytelmässä on kaksi viestiä: hahmot viestivät toistensa kanssa, mutta näyttelijä viestii myös yleisön kanssa. Se, mitä lavalla sanotaan, on tarkoitettu yleisön kuultavaksi. Kun yksi hahmo puhuu toiselle, hän lähettää viestin toiselle hahmolle, joka vastaanottaa tämän viestin. Mutta tämän näyttämöllä tapahtuvan kommunikaation, joka koskettaa lähettäjää ja vastaanottajaa, lisäksi, voidaan ajatella olevan toisen viestin, joka on lähetetty näyttämöltä yleisölle - yhä koskien hahmoa, toimintaa tai olosuhteita, mutta aina hiukan erilainen kuin viesti, joka on lähetetty hahmolta hahmolle. On siis kahdenlaista kommunikaatiota: ensiksi kommunikaatiota hahmojen välillä ja toiseksi kommunikaatiota näyttämön ja yleisön välillä. Naturalistisessa teatterissa ja melkein kaikessa TV:ssä ja elokuvissa, yleisö sattuu kuulemaan, mitä hahmojen välillä kuuluu. Mutta keskiaikaisessa draamassa ja renessanssissa, Brechtin teatterissa ja monissa TV:n sitcomissa, sitä, että viesti lähetetään yleisölle, ei piilotella, vaan ennemminkin julistetaan, joko implisiittisesti, tai eksplisiittisesti hahmon puhuessa suoraan yleisölle tai kameraan. (Id.: 41.)

Kertojat, sivuhuomautukset, itsensä esittelyt, monologit ja kuoronomaiset laulut pysyvät tärkeinä osina dramaattista repertuaaria yhä tänä päivänä. Ja aina implisiittinen, tosin usein eksplisiittinen, kaikessa dialogissa, on tämä toinen kommunikaatiolinja, jonka voimme havaita lavan ja katsomon välillä. (Id.: 42.)

Taulukko 1(Ibid.)

THEATER (Acting event)			PLAY (Enacted event)
Actor	=	I	= Character
Audience	=	you	= Other characters or self
Character	=	he (it)	= Absent character or events

Tässä on taulukoitu, miten näytelmässä on aina kaksi tasoa. Play-kolumni puhuu puolestaan: näytelmän hahmot puhuvat, kuten me teemme elävässä elämässä, toistensa kanssa (dialogi) tai itselleen (yksinpuhelu) tilanteista tai toisista ihmisistä (jotka usein eivät ole läsnä puhetilanteessa). Theater-kolumni vaatii perspektiivin vaihdon puheprosessiin. Näyttelijä (I/minä) puhuu yleisölle (you/ sinä) hahmosta (he / hän), jota hän esittää. Tämän voi jatkaa koskemaan useita näyttelijöitä näytelmässä monistamalla tämän saman puheen järjestyksen (we-you-they / me-te-he). (States 1985: 124.)

Näyttelijän *minä* ei ole sama kuin näyttelemänsä hahmon *minä*. Näyttelijän ensimmäinen persoona ilmenee meille roolihahmona, oliona, jolla ei ole omaa ääntä, vaan jonka koko oleminen ja ilmenemisen tapa muodostaa “the act of direct speech within the indirect speech in the enacted event”. (States 1985: 124—125.) Näyttelijä aina hieman siteeraa hahmoaan, ja vaikka hän kuinka näyttelee, performanssissa on esillä koko ajan itsen henki (id.: 125). Näyttelijä kulkee ristiriitaisten vyöhykkeiden läpi; kuvitellun ja toden, *vraisemblancen* ja *vrain*, näennäisen ja olevaisen, Hamletin ja mitä itsestään hän on antanut esitellä Hamletina (ibid.). Henkilöhahmo ja juoni, ja “imitaation kohde”, ajatus, kohtaavat ja tulevat lähes erottamattomaksi näyttelijän kehossa (id.: 131).

Henkilön erityistä tapaa puhua kutsutaan hänen *idiolektikseen*. Dialogi usein perustaa näyttämöhahmon idiolektin kautta. Jaettua tapaa puhua sosiaalisissa ryhmissä

kutsutaan *sosiolektiksi*. Näytelmissä sosiolekti nopeasti osoittaa hahmon sosiaalisen taustan tai statuksen. (Wallis & Shepherd 2002: 43.)

Näytelmissä kaikki esitetään toiminnan kautta, miten asiat on kirjoitettu käyttäytymiseksi ja toiminnaksi käsikirjoitukseen. Ei ole kerronnallisia keinoja, joilla meidän oma näkökulmamme voidaan laajentaa tai redusoida ja fokusoida käyttäytymisen ja toiminnan makro- ja mikrotasoihin. Makrotasolla, “draama ei sodi sotia kovin hyvin” (States 1985: 132). Mikrotasolla, draama ei voi tutkia mielen syvyyttä liian tunnollisesti (Ibid.). Teatterissa filosofian tulee ilmentyä kehon ajattelemisena (id.: 133).

Teatterissa huomio kohdistetaan toimintaan, yleensä puhuvan ja liikkuvan näyttelijän, muu jää perifeeraaliseksi visuaaliseksi taustaksi. Teatteri on visuaalinen ilmiö. Jos hahmot eivät liiku lavalla, ne muuttuvat taustaksi. (Id.:136.) Näytelmän kokonaiskuvion tärkeä osa on dialogin käsittely koskien yleisön tietoa. Tämä toiminta, jossa pimitetään ja annetaan informaatiota, on osa dialogin *rakenteellista dynaamisuutta*. (Wallis & Shepherd 2002: 46.)

Dramaturgin tehtävänä on luoda näytteijälle teksti, jonka avulla hän voi toimittaa ainutlaatuisen palveluksensa – olla täysin läsnä, muuntua silmiemme edessä (States 1985: 142). Jos hahmo ja tilanne yhdistyvät näyttelijässä, siitä seuraa, että jokaisen piirteen jokaisella hahmolla näytelmässä täytyy tehdä oma erityinen osuutensa toiminnassa. Jokainen hahmon piirre on tilanne juonessa. (Id.: 143.) Teatterissa kaikki tapahtuu näyttelijän kautta ja on siksi nopeaa. (States 1985: 154.)

Kaikki hahmot näytelmässä ovat yhdistetty “dynaamiseen yhteyteen” tai vastavuoroiseen luonnon tasapainoon: jokainen hahmo “sisältää itsessään” toimintojen syyn, tai muiden hahmojen määräävyyden ja niiden kausaalisuuden seurauksen. Dialogi on jatkuvaa syyn ja seurauksen heilahtelua: jokainen vuorosana

on edellisen vuorosanan seuraus ja syy seuraavalle vuorosanalle. Jos hahmon piirteitä muutetaan, hänen paikkansa näytelmän luonteessa muuttuu myös. (id.: 147.)

Näytelmätekstin toinen nimitys on draamallinen teksti (dramatic text) ja sen parina toimii teatterillinen teksti (theatrical text), mikä merkitsee ‘produktiota’ tai ‘performanssia’. Draamallista tekstiä luetaan sivuilta, teatterillista tekstiä lukee yleisö lavalta. (Wallis & Shepherd 2002: 2.) Draamallinen teksti on käsikirjoitus toiminnalle lavalla (id.: 7). Tämän tutkimuksen teatteridialogiaineiston tekstit ovat draamallisia tekstejä.

Näytelmäteksti tuottaa performanssin, mutta myös tuottaa asenteen performanssiin; sen kuvat on suunniteltu johtamaan yleisö kohti tiettyjä tulkinnan lajeja. Draamalliset tekstit neuvottelevat merkityksen tekemistä heidän lopullisen yleisönsä kanssa (id.: 9).

Yleisön valmiutta reagoida asianmukaisesti kutsutaan konventioksi (ibid.). Uskotaan näytelmän ja yleisön välistä sopimusta. Konventiot muuttuvat. (id.: 10).

Draamallisen tekstin koostumus on määräytynyt teatteri –lava- konventioiden, joita se pyrkii manipuloimaan, mukaan (ibid.).

Näyttämöohjeita (id.: 11):

lavastusjärjestys	näyttelijä(t)/roolihahmot
-------------------	---------------------------

lavan pohjapiirros	dialogin tuotos
--------------------	-----------------

kalustus	kehollinen tila
----------	-----------------

rekvisiitta

emootio

läheisyys (esto)

kehon liike (liikkuminen)(Ibid.)

Dialogi sisältää implisiittisiä näyttämöohjeita (id.: 12).

Näytelmän kokonaiskuvion tärkeä osa on dialogin käsittely koskien yleisön tietoa. Tarvitaanko teatteridialogissa enemmän eksplikointia siitä, kuka puhuu kenelle, tuleeko käyttää ilmisubjektia yleisön vuoksi? Tämä toiminta, jossa pimitetään ja annetaan informaatiota, on osa dialogin *rakenteellista dynaamisuutta*. (Wallis & Shepherd 2002: 46.)

Näytelmän dialogi vuorottelee iskurepliikin ja reaktion välillä. On kolmenlaisia ilmiselviä iskurepliikkejä: toteamus, kysymys ja käsky (id.: 52). Seuraavaksi muutama esimerkki (id.: 52—53), joissa vasemmalla iskurepliikki ja oikealla reaktio:

(1)	toteamus	vahvistaa kieltää
	kysymys	vastaa ei suostu vastaamaan pyytää tarkennuksia
	käsky	tottelee kysyy Kieltäytyy (id.: 52—53)

Keskustelussa usein kamppaillaan *topiikkikontrollin* kanssa ja sieltä löytyy *sananvaihdon aloituksia* ja *leksikaalista kontrollia* eli puhuja yrittää kontrolloida, kunka asiat ilmaistaan, mitä asianmukaiset sanat ja lauseet ovat (id.: 54). Epäbalanssi *puheenvuoron pituudessa* on yksi indikaattori keskustelun valtaeroista (ibid.). Vuoron pituus voi signaloida monia asioita, kuten kiihkeyttä ja suuttumusta, syvää intiimiyttä, tai vain kaksi ihmistä yrittää pitää monologia. Voi huomioida suhteellisia seikkoja: Vaihteleeko vuoron pituus keskustelun kuluessa? Eroaako tämä dialogin

osa edellisestä tai seuraavasta? Miksi? Tai voi huomioida kombinatorisia seikkoja: Mitä muita markkereita löytyy intiimiydestä, valtaeroista, jne.? (Id.: 55.)

Kaikki draamallinen dialogi on sosiaalisen keskustelun kuvausta (id.: 59). Suurimmassa osassa draamallisia tekstejä on selvä ‘juonenkulku’ tai ‘kehityskulku’, ne ovat lineaarisia (id.: 123). Henkilöhahmo ja juoni, ja “imitaation kohde”, ajatus, kohtaavat ja tulevat lähes erottamattomaksi näyttelijän kehossa (States 1985: 131).

Vaikka matkalla olisi komplikaatioita, näytelmä kulkee kulkuaan kohti sitä, mikä tuntuu sille ominaiselta lopulta. Näytelmä keskittyy tähän yhteen kehityslinjaan tai ehkä kahteen. Moni draamallisista teksteistä myös pyrkii jonkinlaiseen päätökseen *closure*. Lopussa asioiden kokee tyydyttävästi ratkenneen. (Wallis & Shepherd: 123.) Yleisö kokee tunnistaessaan tutun kaavan näytelmässä, tunnistaessaan sen genren, turvallisuutta ja nautintoa, kun heidän odotuksensa palkitaan (id.: 189).

Suurin osa näytelmistä alkaa jonkinlaisella kuvauksella. Vaikka informaatiota ajasta ja paikasta ripotellaan siellä ja täällä, yleisölle yleensä kerrotaan näistä alussa. Kuvaus voidaan julistaa, esim. kertoja kertoo sen, tai se on nivottu dialogiin. Joskus alkukuvaus kuvaa tapahtumia, jotka ovat jo tapahtuneet. Tällaisten näytelmien sanotaan alkavan *medias res* (latinaa: ‘asioiden keskellä’. Kun kuvaus tulee hahmolta, se on sekä informaatiota tilanteesta ja aiemmasta toiminnasta että implisiittistä informaatiota hahmosta. Suurin osa kuvauksista siis tuo mukanaan hahmon ‘perspektiivin’. (id.: 43.) Kuvauksen jälkeen tulevat repliikit. Ne on yleensä kirjoitettu allekkain, hahmon nimi edessään. Parenteeseja eli toiminnan kuvauksia voi olla ripoteltu repliikkien lomaan. Näitä ei ole tarkoitettu ääneen lausuttavaksi.

Teatteridialogi, jota tässä työssä tutkin, on siis nimenomaa tämä draamallinen teksti. Se on oma genrensä, jossa on omanlaisensa rakenne, joka noudattelee edellisen kappaleen kuvausta, ja konventionsa. Ovatko draamallinen teksti ja teatterillinen

teksti eri genrejä, vai saman genren alalajeja? Mielestäni jälkimmäistä. En kuitenkaan voi tutkia teatterillista tekstiä tässä työssäni. Tämän työni teatterialogiaineistossa noudatellaan juuri edellä kuvattua rakennetta, ja kieli eroaa arkipuhekeskustelusta, joka sekin on oma genrensä. Jokaisella kirjoittajalla on kuitenkin omanlaisensa tyyli, joka eroaa muista. Silti heidän tekstinsä noudattavat genren rakennetta, kieltä ja konventioita.

2.1.3 Arkikeskustelupuhe

Puhuttu kieli on erilaista kuin kirjoitettu kieli. Se on epätäydellistä, siinä ilmenee virheitä, uusia aloituksia, korjauksia ja keskeytyksiä. Kokonaisia virkkeitä esiintyy vain harvoin. Tai kokonaisia virkkeitä esiintyy, mutta ne eivät ole yhtenäisiä, vaan muodostavat jatkumon puheen virrassa ja levittäytyvät useampaan intonaatioyksikköön keskustelussa. Kirjoitetussa tekstissä lauseen rajat ilmaistaan välimerkein. Puhekielessä on omat “välimerkkinsä”. Puhutussa kielessä käytetään erilaisia vihjeitä siitä, miten yksi syntaktinen rakenne loppuu ja toinen alkaa. Nämä vihjeet voivat olla syntaktisia, esim. kun jonkun tietyn verbin ydinargumenttipositiot on täytetty, voi odottaa, että lause lähestyy loppuaan. Intonaatio toimii keskeisenä vihjeenä; loppua kohti laskeva intonaatioyksikkö vihjaa lauseen loppuvan. (Helasvuo 2001: 24—25.) Prosodia kaikkienensa, mm. tauot, on hyvä vihje.

Puhutussa kielessä ei siis aina tiedä, mistä yksi lause alkaa ja toinen päättyy. Sen sijaan, että lauseet olisivat selkeäraja- ja yksikköjä, ovat ne emergenttejä syntaktisia rakenteita. Lauseiden lisäksi myös vapaat NP:t ja partikkeliketjut muodostavat yhtä valideja syntaktisia yksikköjä. Lauseen emergenttinä syntaktisena konstruktiona muodostavat verbi ja sen ydinargumentit ja mahdolliset obliikvit. Helasvuo mukaanlukee lauseiksi kopulalauseet, mutta jättää vapaat NP:t niiden ulkopuolelle. (id.:25.)

Lauseiden rakentaminen on eräänlainen keskustelullinen aktiviteetti, jossa lause rakennetaan osa osalta keskustelun kuluessa: verbin komplementteja tuodaan

keskusteluun yhä uudestaan lisää. Komplementit ymmärretään yksinään ja myös lause on järkevä yksinään ilman näitä komplementteja, mutta ne kuuluvat yhteen. Vapaa NP taas ei ole osa lausetta, vaan sillä yleensä predikoidaan entiteeteistä, joihin ei ole suoraan viitattu aiemmin sellaisenaan. Vapaat NP:t muodostavat lauseiden veroisia syntaktisia yksikköjä. (Helasvuo 2001: 29, 31.)

Lauseiden ja vapaiden NP:iden lisäksi on vielä kolmannenlainen syntaktinen yksikkö: partikkeliketju. Partikkelit voivat muodostaa omia lausumiaan tai ne voivat yhdistyä ketjuklustereiksi, kuten ‘ai joo’ tai ‘jaa jaa’ tai ‘no niin’. Vapaita NP:itä, partikkeliketjuja ja lauseita ei voi aina selkeästi erotella toisistaan keskustelussa. Syntaktiset konstruktiot muodostavat abstrakteja rakenteellisia skeemoja. Jotkut toteutumukset eivät välttämättä sovi kokonaan yhteenkään skeemaan tai käsitä skeeman kaikkia osia. (id.: 31, 33.)

Vapaita NP:itä esiintyy paljon puhutussa kielessä (id.: 42). Puhutuissa lauseissa on vähemmän obliikviargumentteja kuin kirjoitetuissa (Chafe 1979: 164 englannin osalta; Pajunen ja Palomäki 1985: 7 suomen osalta [viitattu teoksessa: Helasvuo 2001: 42]).

Monia kieliä koskettaneet tutkimukset ovat osoittaneet, että puhutussa kielessä ei yleensä ole enempää kuin yksi täysi NP lauseessa (ks. esim. Du Bois 1985 sakapultekosta, Durie 1988 acehnesesta, Lambrecht 1987 ranskasta, Ochs 1988 samoasta, Kärkkäinen 1996 englannista). Tämä NP-argumentti toimii joko objektina tai intransitiivisubjektina, mutta harvoin transitiivisubjektina (Du Bois 1985, viitattu teoksessa: Helasvuo 2001: 45). Ihmisreferentit ovat keskeisiä keskustelussa ja siten jatkuvampia diskurssissa (Helasvuo 2001: 55).

Helasvuon (2001) data osoittaa, että tämä edellä kuvattu Du Bois’n “Non-Lexical A Constraint” toteutuu myös puhutussa suomessa: NP:t transitiivisubjektin roolissa

eivät ole leksikaalisia. Mutta toisin, kuin Du Bois'n aineistossa, intransitiivisubjektitkin ovat pronominaalisia yli puolessa tapauksia (68,6 %), kun Du Bois'lla intransitiivisubjektit ja objektit ovat leksikaalisia lähes puolessa tapauksia. (Helasvuo 2001: 87; Du Bois 1987: 822.)

2.2 Subjekti

Tässä luvussa määrittelen ensin subjektin suomen kielessä ja sitten käsittelen subjektittomia rakenteita suomen kielessä.

2.2.1 Subjekti suomen kielessä

Tässä alaluvussa määrittelen subjektin suomen kielessä. Kerron, mitä Iso suomen kieliopin verkkoversio (VISK) sanoo subjektista ja esittelen Helasvuon ja Huuomon ajatuksia subjektista. Osoitan, miksi vain VISK:n perussubjektia voi pitää subjektina.

Ison suomen kieliopin verkkoversion (VISK) mukaan on olemassa perussubjekti ja poikkeuksellisesti käyttäytyviä subjekteja. Perussubjekti on substantiivilauseke eli NP, joka on nominatiivimuodossa ja jonka kanssa verbi kongruoi persoonassa ja luvussa. Tämän kongruenssin voi laukaista vain nominatiivimuotoinen NP. Kongruenssi onkin vahvin subjektikriteeri. Samaan aikaan kuin perussubjekti on yksi lauseen keskeisistä tunnusmerkeistä, on se myös verbin täydennys. Yhdessä lauseessa voi olla vain yksi perussubjekti ja finiittiverbi. (VISK § 910.) Vaikka subjektina voi NP:n lisäksi toimia infiniittinen lauseke tai lause (id.: § 866), en tässä työssä ota niitä lukuun. NP on joko täysi leksikaalinen lauseke tai pronomini (id.: § 911)

Lisäksi VISK mainitsee genetiivisubjektin, joka on nesessiivirakenteen ja infiniittisen rakenteen subjekti (id.: § 910):

- (2) *Minun* täytyy tanssia. | Luulisi *kenkien* istuvan hyvin. | Anna *minun* mennä.

Nesessiivirakenteessa subjekti on normaalisti genetiivissä, mutta eksistentiaalisessa nesessiivirakenteessa sijana on nominatiivi tai partitiivi, paitsi persoonapronominin osalta; se on aina genetiivissä. Joskus genetiivisubjektin vaihtoehtona on nominatiivisubjekti. Tätäkään ei voi pitää perussubjektina, koska subjekti ei laukaise kongruenssia eikä persoonapronominin käyttö ole mahdollista. (Id.: § 920.)

Lisäksi VISKissä kyllä pohditaan, voiko eksistentiaalilauseen subjektia pitää subjektina ja esitellään monia e-subjektin objektimaisia piirteitä, mutta ei varsinaisesti vastata kysymykseen (id.: § 923). VISKissäkin lukee, että kongruenssi on vahvin subjektikriteeri, kuitenkin e-subjekti, kuten he sitä nimittävät ei kongruoi verbin kanssa. Seuraavassa luvussa osoitankin, miksi vain perussubjektia pitäisi pitää subjektina.

Helasvuo & Huumo (2010: 191) tiivistävätkin subjektin määritelmän näin:

"Subjekti on lauseen semanttisena ja diskursiivisena alkupisteenä toimiva nominatiivimuotoinen NP, jonka kanssa predikaattiverbi kongruoi luvussa ja persoonassa. Subjekti on (lähes) aina verbin semanttinen ykkösargumentti. Subjekti esiintyy transitiivi-, intransitiivi- ja kopulalauseissa ja ilmaisee kognitiivisen kieliopin termein lausetason muuttujan. Näin määritellyn subjektin ala kattaa ISK:n perussubjektin. Subjekti on tavallisesti referentiaalinen ja sen tarkoite on useimmiten tuttu ja referentiaalisesti jatkuva (se ei siis jää kertamaininnan varaan vaan sitä seurataan diskurssissa pitempään). "

Tässä työssä määriteltiin subjekti samoin, ei ole myöskään luettu subjektiksi genetiivisubjektia, koska verbi ei kongruoi sen kanssa ja se on genetiivissä. On katsottu siis subjektiksi nominatiivisijainen NP, jonka kanssa verbi kongruoi luvussa (puhekielessä ei aina) ja persoonassa. Aineistossa keskityttiin yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan subjekteihin, jotka noudattavat aina nominatiivi-akkusatiivijärjestelmää eli sekä transitiivi- että intransitiivisubjektit ovat merkitsemättömässä nominatiivissa ja objektit ovat partitiivissa tai akkusatiivissa (Helasvuo & Huumo 2010: 169, Helasvuo 2001: 48).

2.2.2 Subjektittomat rakenteet suomen kielessä

Suomen kielessä on mahdollista jättää subjekti pois. Se on mahdollista jättää pois kokonaan, mutta on myös sellaisia rakenteita, joissa on subjektiä muistuttava argumentti muussa kuin nominatiivisijassa. Seuraavassa tarkastelen niitä tarkemmin.

Verbillä ei lauseessa välttämättä ole lainkaan ykkösargumenttia tai se on jätetty vain ilmaisematta ollen kuitenkin merkityksen kannalta mukana. Ilmipanemattomalla ykkösargumentilla on implisiittinen vaikutus lauseessa. On tapauksia, joissa ilmipanematon subjekti voisi olla lauseessa läsnäkin, kyseessä on pinnallista laatua oleva subjektittomuus. Syvällistä laatua olevassa subjektittomuudessa subjekti ei voi olla läsnä. Tällaisia pinnallisia tapauksia ovat tämän opinnäytetyön aihe, eli persoonapronominin poisjätto, ellipsi ja imperatiivi. (Vilkuna 1996: 130.)

Persoonapronomini voi jäädä pois, koska verbi kongruoi sen kanssa, joten referentti on jo merkitty verbissä (id.: 131).

- (3) Menen ulos. Annan sinulle lahjan.

Kolmannen persoonan poissaoleva subjekti on usein elliptinen (id.: 131).

- (4) Kati on kissaksi nero! Hieroi turkkiini tonnikalaa haisunäädän löyhkän peittämiseksi. (Sarjakuvasta Kamut, Helsingin Sanomat, viitattu teoksessa: Vilkuna 1996: 131)

Voisi ajatella, että subjekti sisältyy verbin persoonamuotoon, mutta lauseessa ei voi olla kahta subjektiä, mikä tilanne olisi, kun subjekti on ilmipantu. Persoonamuodot ovat siis verbikongruenssin merkkejä ja mahdollistavat ilmisubjektin poissaolon. (Id.: 132.)

Subjektin ellipsisistä on kyse, kun kahdessa perättäisessä lauseessa on sama subjekti, jota ei toisteta (id.: 130—131).

- (5) Hanna imuroi ja ___ pyyhki pölyt.
Mikael lähtee jos ___ lähtee ~ kun ___ lähtee
Mitä Hanna tekee? ___ Imuroi.

Yleensä imperatiiviin ei lisätä subjektia (id.:132).

- (6) Anna tänne se! Älä mene sinne!

Sitten ovat luonnonilmiölauseet, jotka ovat “syvällisesti” subjektittomia eli subjekti ei voi olla läsnä (id.: 133).

- (7) Sataa ja tuulee. Toivottavasti huomenna ei sada.

Täällä vetää. Näistä ikkunoista vetää.

Onko sielläkin kylmä? Täällä haisee.

Joka nurkassa kolisee, rapisee, vinkuu, narisee tai kitisee. (ibid.)

Sen lisäksi, että tällaisilla verbeillä ei ole subjektia, niillä ei myöskään ole ykkösargumenttia. Samaan tapaan toimivat luonnonilmiöiden ulkopuolella olevat subjektittomat ajankohdan ilmaukset ja lukuisat muut *olla*-verbilliset rakenteet. (Id.: 133—134.)

- (8) Nyt on keskiviikko.

Perjantaina on Kalevalan päivä.

Suomessa on kylmä.

Täällä on mukavaa. (id.: 134.)

Näiden lauseiden ainoa argumentti ei reagoi kieltoon partitiivilla, kuten esimerkin 9. lauseessa, joten ne muistuttavat predikatiivilausetta ja ovat siten luontaisesti subjektittomia ja myös ykkösargumentittomia. Niissä on tyypillisesti mukana ajan tai paikan ilmaus (*täällä, nyt, viime perjantaina, kaislikossa*). (ibid..)

- (9) Minä en ota omenaa. (ibid.)

Oma lukunsa ovat tunnekausatiivit, jotka ilmaisevat jonkinlaista fyysistä tai psyykkistä tilaa. Niiden kohdalla on vaikea määrittellä ykkösargumentti. Tärkein seuralainen vaikuttaa olevan kokija. Se ei kuitenkaan ole subjektin nominatiivisijassa vaan objektin partitiivisijassa. (id.: 134.)

(10) Kieltäni polttaa ja päätäni huimaa.

Minua väsyttää ~ oksettaa ~ kuvottaa ~ janottaa. (id.: 134—135.)

Lisäksi läsnä voi olla subjektilta vaikuttava jäsen (id.: 135—136).

(11) Minua tympii eräs juttu (id.: 136).

Tämä jäsen on yleensä abstrakti substantiivi, infinitiivi tai lause ja se on aina eloton. Tämä aiheuttaja on NP:nä ollessaan nominatiivissa ja laukaisee kongruenssin. Sitä on siis luontevaa pitää subjektina ja partitiivisijaista kokijaa objektina. (Id.: 136—137.)

Passiivi ja nollapersoonat ovat myös subjektittomia rakenteita, jotka voidaan muodostaa vain sellaisista verbeistä, jotka hyväksyvät henkilöä tarkoittavan ykkösargumentin, joka on mainitsematon. Tämän ykkösargumentin identiteettiä ei löydy kontekstista eikä sitä voi ilmaista pronomiinilla. Identiteetti on usein tarkoitettu tunnistettavaksi, vaikka se on joko epäselvä tai irrelevantti (id.: 138—139).

Nollapersoonat ovat yksikön kolmannessa persoonassa ja siitä puuttuu subjekti ja se tarkoittaa 'ketä tahansa' (id.: 140).

(12) Jos ei kuuntele eikä tee tehtäviä, ei opi (ibid.).

Nollapersoonat ovat yleistä eli geneerinen ja se on ihan kirjaimellisesti 3. persoonassa, sillä 3. persoonan omistusliite objektissa käy (id.: 141).

(13) Täällähän kastelee kenkensä (ibid.).

Nollapersoonalauseen objektin sija merkitään aivan kuin lauseessa olisi ilmisubjekti, toisin kuin passiivissa (id.: 142).

(14) Täällä voi joskus nähdä silkkiuikun.

Täällä nähtiin kerran silkkiuikku. (ibid.)

(15) Minä näin silkkiuikun (ilmisubjektillinen lause).

Toisin kuin esim. Englannissa, suomen passiivi ei ole personaalinen vaan impersonaalinen ja sen voi tehdä intransitiiviverbeistäkin. Kuitenkin objektiargumentin läsnäollessa objekti on subjektin paikalla nominatiivisijassa, ellei kielto tai aspektin muutos muuta vaadi. Se ei aiheuta kongruenssia, koska objekti löytyy. (Id.: 144.)

(16) Miehiä ei ole valittu (ibid.).

(17) Miehet valittiin.

Etenkin puhekielessä, nollapersoona- ja passiivilauseissa esiintyy pieni paikanpitäjä *sitä*, jota pidetään partikkelina (id.: 150).

(18) Mistäs kaukaa sitä ollaan?

Siinä sitä ollaan.

Sitä väsy joskus niin totaalaisesti kaikkeen tähän raatamiseen. (ibid.)

Joskus myös luonnonilmiölauseissa on paikantäyttäjä *se*(ibid.).

(19) Ei se taida sittenkään sataa (ibid.).

Paikanpitäjänä voi toimia myös seuraavanlainen pronomini, kun raskas infinitiivi- tai lausesubjekti on lauseessa viimeisenä (ibid.):

(20) Se on kumma ellei ~ jollei Elsa pärjää paremmin (ibid.).

On olemassa myös yksipersonaisia verbejä. Ne ovat verbejä, joista käytetään vain yksikön 3:ttä persoonaa, myöskään impersonaalista passiivia ei käytetä. Yksipersonaisuus riippuu siitä, ottaako verbi subjektin ja mikäli ottaa, minkälaisen. Sellaiset verbit kuin *täytyy* ja *tuulee* ovat täysin yksipersonaisia, mutta on paljon verbejä, joilla on kaksi erilaista merkitystä, riippuen ovatko ne yksipersonaisia vai eivät. Näitä on neljä ryhmää: 1. säätilan tai luonnonilmiön ilmaisemiseen käytetyt

verbit *vetää, myrskyää, valkenee, rusottaa, pilveilee, rätisee*, jne.; 2. tunnekausatiivit *itkettää, harmittaa, inhottaa, kyllästyttää*, jne; 3. nesessiiviverbit *täytyy, pitää, tarvitsee, tulee, kelpaa, sopii, kannattaa*, jne. 4. ja joukko muita verbejä *tuntua, vaikuttaa, käydä*, jne. (id.: 151—152.)

(21) Kello kuudelta valkeni.

Minua kyllästyttää.

Teidän sopii tulla.

Te tunnutte mukavilta.

Sinun kävi hyvin. (Ibid.)

Sitten ovat vielä infinitiivi- ja lausesubjektit (id.: 153).

(22) Infinitiivilauseke: Oli mukava käydä teillä.

Lause: Oli mukavaa, että pääsitte tulemaan. (Ibid.)

Vaikka näitä ei voikaan laittaa nominatiiviin, partitiiviin tai monikkoon, ja verbi ei kongruoi, on näitä pidetty perinteisesti subjekteina (id.: 153, 155).

Vilkunan mielestä eksistentiaalilauseessa verbin jälkeinen nominatiivi- tai partiiivisijainen osallistuja on subjekti ja omistuslauseissa oleva adessiivimuotoinen omistaja-NP on obliikvisijainen subjekti, eivätkä ne hänen mukaansa ole kovinkaan harvinaisia maailman kielissä. Tätä todistaa mm. se, että omistuslauseessa omistettavassa voi olla omistusliite. (Id.: 156—158.)

(23) Elsallakin on omat vikansa (id.: 158).

Myös tuloslauseen elatiivijäsen on subjekti hänen mukaansa (id.:159). Helasvuon mukaan (2001) näin ei ole. Myös minusta tuntuisi varsin sekavalta, että näissä toisiaan muistuttavissa rakenteissa olisi kaikissa erilaiset subjektit eri paikoilla. Iso suomen kieliopin verkkoversion (VISK) mukaan eksistentiaalilauseen nominatiivi- tai partiiivisijainen jäsen on eksistentiaali- eli e-subjekti, joka on yksi subjektin

erikoislaji (VISK § 916). Se on partitiivissa, jos sen tarkoite on jaollinen ja samoin kieltolauseessa. Muutoin se on nominatiivissa. Se ei silloinkaan laukaise kongruenssia ja se sijaitsee verbin jäljessä. Lisäksi se on indefiniittinen. (id.: § 910.)

(24) Pöydällä on *maljakko*. | Maljakkoon tuli *särö*. | Maljakossa on *kukkia*.

VISKissä kyllä pohditaan, voiko eksistentiaalilauseen subjektia pitää subjektina ja esitellään monia e-subjektin objektimaisia piirteitä, mutta ei varsinaisesti vastata kysymykseen (id.: § 923). VISKissäkin lukee, että kongruenssi on vahvin subjektikriteeri, kuitenkin e-subjekti ei kongruoi verbin kanssa (id.: § 910).

Helasvuo & Huumo (2010: 172) sanovat, että Langackerin (mm. 1987: 231—236) mukaan subjekti on muuttuja (trajector) lausetasolla ja toimii lauseen kuvaaman prosessin prominenteimpana osallistujana, "joka predikaatiossa suhteutetaan yhteen tai useampaan kiintopisteeseen eli taka-alaisempaan osallistujaan." Objekti ilmaisee ensisijaista kiintopistettä transitiivilauseessa ja toisenlaisia kiintopisteitä ilmaisevat mm. adverbialit (ibid.)

Langacker (1991b: 382—383) on nimennyt alkupisteeksi elementin, joka aloittaa jonkin luonnollisen polun (natural path) ja subjekti toimii alkupisteinä. Langackerin (1991a: 247) määritelmä alkupisteestä kuuluu näin: "[T]he initial element encountered when a complex structure is accessed via some cognitively natural ordering".

Huumon (1997) mukaan alkupisteinä toimii vain perussubjekti. Alkupisteinä ei toimi e-subjekti, josta Helasvuo (2001, 2014a, 2014b) ja Helasvuo & Huumo (2010) käyttävät nimitystä e-NP ja jota käytetään jatkossa tässä työssä. Tilannetta tarkastellaan alkupisteen näkökulmasta, joten eksistentiaalilause, joka e-NP:n sisältää, on ottanut näkökulmakseen lokaliteetin, joka on ilmaistu joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti. Lause tarkastelee tämän lokaliteetin sisältöä. (Huumo 1997.) E-NP ei vaikuta muihin lauseenjäseneihin, ei semanttisesti eikä

muodonkaan osalta (Helasvuo & Huumo 2010: 174). Eksistentiaalilauseessa e-NP on kyllä verbin ykkösargumentti ja se ilmaisee verbin kuvaaman prosessin muuttujaa, mutta sen semanttisena funktiona voi pitää lokaliteetin sisällön ilmaisemista. Se ei siis toimi subjektina, koska kokonaiskonstruktiossa ei sellaista tehtävää ole tarjolla. Siten e-NP ei ole lausetason muuttuja eikä se toimi alkupisteenä, ei edes agenttiivisena ollessaan (vaikka tyypillisesti ne ovat ei-inhimillisiä eivätkä agenttiivisiä). (Id.: 187,189.)

Helasvuo kutsuu e-NP:ksi e-subjektia ja sitä muistuttavia omistus-, tila- ja tuloslauseiden elementtejä. Ne muodostavat subjektista erillisen lauseenjäsenkategorian. Tämä jäsen ei ole subjekti, objekti eikä predikatiivi. (Id.: 190.)

Kuten objekti ja kopulalauseen predikatiivi, e-NP sijaitsee lauseen loppupuolella verbin jäljessä. Eksistentiaalilauseen alkupuolella sijaitsee lokaliteetti tai muu ulottuvuus, jota e-NP luonnehtii. E-NP:n tarkoite jää yleensä taka-alalle eikä sitä seurata diskurssissa pidemmälle. (ibid.) E-NP:t ovat keskustelussa uusia referenttejä ja ei -inhimillisiä, joten niiden informaatiovirtapiirteet eroavat subjekteista, ja tapaavat olla täysinä NP:itä, kun subjektit ovat yleensä pronomineja (Helasvuo 2001: 100, 102). E-NP predikatiivin tavoin voi olla myös adjektiivilauseke. Näiden syiden vuoksi Helasvuo ja Huumo lukevat subjektiksi vain perussubjektin ja sen muunnoksena pitämänsä genetiivisubjektin, josta kerroin edellisessä luvussa. (Helasvuo & Huumo 2010: 190.)

2.3 Persoonapronomit suomen kielessä

Tässä luvussa kerron, miten persoonapronomit käyttäytyvät eri tavoin kuin muut pronominit ja täydet NP:t. Kerron myös miksi ne pitäisi ottaa mukaan kieliä tutkittaessa eikä jättää tutkimuksista pois juuri niiden erilaisen käyttäytymisen vuoksi. Usein ne jätetään tutkimuksista pois juuri siksi, että ne koodataan kielissä niin eri tavalla kuin muut pronominit ja täydet NP:t, vaikka niiden pitäisi olla keskeisiä kielisysteemissä. (Helasvuo 2001: 34.) Useissa tutkimuksissa on todettu,

että subjektipronominia käytetään eri tavoin eri kieliopillisten persoonien välillä (Posio 2012: 15).

Suomen kielessä on nominatiivi-akkusatiivijärjestelmä. Siinä transitiivi- ja intransitiivilauseen subjektit merkitään samoin erotuksena objektille, joka merkitään eri tavalla. Näin kuitenkin toimitaan täydellisesti vain persoonapronominien kohdalla, jolloin transitiivi- ja intransitiivilauseen subjekti merkitään nominatiivilla ja objekti akkusatiivilla tai partitiivilla (Helasvuo 2001: 48, Helasvuo & Huumo 2010: 169). Jos persoonapronomini on nominatiivissa, siitä tietää, että se on subjekti, sillä silloin se toimii aina subjektina (Helasvuo 2001: 42). Puheaktiin osallistuvat 1. ja 2. persoona toimivat vain harvoin objekteina. 4/297 objekti-NP:istä Helasvuon puhedatan mukaan on 1. ja 2. persoonan pronomineja. Ei ole ihme, että persoonapronominin on merkitty morfologisesti toimiessaan objekteina. Ne on merkitty semanttiselta näkökulmaltaan ja diskurssiperspektiivistä. (Helasvuo 2001: 50.) Muiden pronomien ja täysien NP:iden merkintä on erilainen, niiden sijana toimiva nominatiivi on enemmän kuin absoluutiivi, eikä merkitse vain subjektia (id.: 50, 64). Absoluutiivi merkitsee ergatiivikielissä intransitiivilauseen subjektia ja transitiivilauseen objektia. Täysi NP monikossa toimiessaan objektina voi olla myös nominatiivissa, jolloin sekä subjekti että objekti ovat nominatiivissa: *Lapset söivät jäätelöt* (Helasvuo & Huumo 2010: 170).

Verbi kongruoi nominatiivisijassa olevan subjektin kanssa luvussa ja persoonassa. Verbikongruenssi 3. persoonassa on moniselitteisempää, kun se on johdonmukaisinta 1. ja 2. persoonan pronominisubjektien yhteydessä epämuodollisten varieteettien kohdalla (Helasvuo & Huumo 2010: 170). Puhekielessä kolmannessa persoonassa verbi kongruoi vain persoonassa luvun ollessa aina yksikössä: *Ne menee ulos*. Subjektin paikkana on useimmiten teemapaikka. 1. ja 2. persoonan subjektin kohdalla lähes yksinomaan. (Id.: 172.)

Suomen kielessä on kaksoismerkintä 1. ja 2. persoonassa. Persoonaa ilmenee sekä pronomineissa että verbikongruenssissa. Verbin persoonamerkit ovat kehittyneet vastaavista persoonapronomineista. (Helasvuo 2001: 66.) Puhemielessä, toisin kuin 1. ja 2. persoonassa, 3. persoonassa ilmisubjekti jätetään useammin pois, vaikka referenssi ei olekaan niin selkeää (id.: 66, 68). Yksikön 1. ja 2. persoonan kohdalla kongruenssi koodaa subjektia poikkeuksetta, mutta 3. persoonassa ja monikossa on sumeampaa niin kongruenssirakenteen kuin subjekti-NP:n referenttien suhteen. Ei voi suoralta kädeltä sanoa, mihin referenttiin viitataan, kun käytetään subjekteja 'me', 'te', 'se' ja 'he'. (id.: 67.) Monikon 1. persoonassa ja sekä yksikön että monikon 3. persoonassa nollasubjekti voi viitata moniin eri referentteihin, mutta puhujille ei näytä tuottavan vaikeuksia tietää, mistä referentistä kulloinkin on kyse (id.: 73—74). Kongruenssi indeksoi subjektin. Yksikön 1. ja 2. persoonan kohdalla kongruenssi indeksoi puhujan ja kuulijan, olkoon lauseessa ilmisubjektia tai ei, monikon 2. persoonan kohdalla kongruenssi indeksoi kuulijat, mutta on pääteltävä kontekstista, mitkä referentit luetaan mukaan. 3. persoonassa ja monikon ensimmäisessä persoonassa kongruenssi indeksoi referentiaalisen aukon, ja jos ei ole saatavilla NP:tä, joka sopii tuohon aukkoon, indeksi jää avoimeksi ja se täytyy rakentaa kontekstista. (Id.: 74—75.)

Helasvuon datassa (2001) yli 90 % subjekteista esiintyy ennen verbiä. Katsottaessa pronominaalisia subjekteja tilanne tiukentuu, ja jos otetaan lukuun vain ihmiseen viittaavat pronominit, lähestytään jo hyvin kiinteää subjekti-verbi-kaavaa. 1. ja 2. persoonan subjektin lauseissa verrattuna 3. persoonan subjektin lauseisiin on yhä kiinteämpi sanajärjestys. (id.: 77, 81.) Sanajärjestys on joustavampaa täyden NP:n subjektin lauseissa, varsinkin jos viitataan ei-ihmisreferenttiin (id.: 79, 81).

(25) Raskaat työt tekis konneet (id.: 45).

Pronominaaliset subjektit esiintyvät useammin kuin täyden NP:n subjektit (pronominaalisia on 79 % subjekteista) (id.: 80). Suurin osa kaikista subjekteista ilmenee pronomineina eikä täysinä NP:inä (id.: 81).

Puhekielessä 3. persoonassa ei esiinny lukuoppositiota, 1. ja 2. persoonan kongruenssi on täydellisempää. Siksi 3. persoonassa tai täyden NP:n kohdalla ei ole eksplisiittistä koodausta subjektiroolissa ei kongruenssin eikä sanajärjestyksen suhteen. (id.: 82.)

(26) ‘Menehän ne ulos.’ ‘Pojat tulee tänne.’

Subjekti on eksplisiittisimmin koodattu ollessaan persoonapronomini, täysien NP:iden saaden vähemmän eksplisiittisen koodauksen (id.: 85). 1. ja 2. persoonan pronominit toimivat useimmiten transitiivilauseiden subjekteina (id.: 81). Kaikista eksplisiittisin on transitiivisubjektien koodaus, koska suurin osa transitiivisubjekteista on persoonapronomineja samalla, kun ei-ihmisiin viittaavat täydet NP:t toimivat transitiivisubjekteina vain harvoin (id.: 86).

(27) ‘Mä annan sulle omenan.’ ‘Siemenensä heitti kasvi.’

Lähes 40 % kaikista subjekteista ja suurin osa transitiivisubjekteista on keskusteluun osallistujia eli 1. ja 2. persoonan pronomineja (id.: 87, 96). Siten transitiivilauseissa ilmenevät kaikkein eksplisiittisimmin koodatut persoonapronominit, kun intransitiivi- ja kopulalauseissa koodaus ei ole niin eksplisiittistä, sillä suurin osa näissä lauseista olevista subjekteista on joko ei-ihmisiin viittaavia pronomineja tai täysia NP:itä. (id.: 88.)

(28) ‘Ne on aika isot kakkupalat.’

Transitiivilauseissa on tärkeämpää erotella eri funktiot kuin intransitiivilauseissa.

Persoonapronominien keskeisyys subjektiroolissa näkyy niiden frekvenssissä mutta myös koodausmalleissa. Persoonapronominien koodaustavat subjektiroolissa ovat selvästi kieliopillistuneet: sijaanmerkinnässä on nominatiivi-akkusatiivi-koodausmalli, subjekti laukaisee eksplisiittisen koodauksen kongruenssissa 1. ja 2. persoonassa ja sanajärjestyksen osalta vallitsee suhteellisen sidottu subjekti-verbi-järjestys. Täysillä NP:illä taas on neutraali koodaussysteemi: monikossa ei ole distinktiivinen sijaanmerkintä, kongruenssikaan ei ole distinktiivinen oppositioiden ollessa neutraloitu ja sanajärjestys on joustavampi. Subjektia ei voi erotella distinktiiviseksi

kieliopilliseksi rooliksi täysien NP:iden koodauksen perusteella, mutta pronominisubjektin mallia seuraten ne voidaan kuitenkin tunnistaa subjekteiksi. (ibid.)

Silversteinin (1976:113) mukaan (viitattu teoksessa Helasvuo 2001: 95), että luonnollisimpia agentteja ovat puhetilanteeseen osallistuvat 1. ja 2. persoonan pronominit, jotka on ilmaistu kieliopillisesti transitiivisubjektein, ja ne ovat vähiten luonnollisia patientteja eli kieliopillisia objekteja.

Persoonapronominit (toisin kuin substantiivilausekkeet) ovat korkealla tasolla olevia referentin saatavuuden markkereita (Ariel 1994, 2001) tai korkealla tasolla olevia tunnettuuden markkereita (Gundel, Hedberg ja Zacharski [1993]; Taboada [2005, viitattu teoksessa: Posio 2012: 18]) ainakin mikäli asiaa katsotaan teorioiden koskien anafora ja viittausilmausten valintaa kannalta. Kielissä, joissa subjektin ilmaus vaihtelee, se, että käytetään subjektipronominia nolla-anaforan sijaan, merkitsee alhaisempaa saatavuutta referentillä, sanoo Ariel (1994: 30, 2001: 31). Kuitenkin deiktisissä persoonissa saavutettavuudella ei ole niin suurta roolia, vaikka nollasubjektin käyttö osoittaakin saavutettavuuden korkeaa tasoa, koska niiden referentit ovat läsnä kommunikatiivisessa tilanteessa ja siten ovat luontaisesti saavutettuja (Posio 2012: 44). Nolla-anaforan käyttö vaatii referentin olevan “nykyisessä huomion keskipisteessä” (Gundel, Hedberg ja Zacharski 1993: 279).

On huomattava, että 1. ja 2. persoonan subjekteilla on hyvin erilainen verbityyppi-profiili kuin 3. persoonan subjekteilla. Yksikön 3. persoonassa on tilaverbejä, kuten *olla* ja yksikön 1. persoonassa kognitioverbejä, kuten *tietää*. (Helasvuo 2014a: 65, 67.)

(29) ‘Kyl se on niin.’ ‘Emmä tiä.’

Persoonapronominit on usein rajattu pois koodaussysteemien kuvauksista, etenkin sanajärjestystutkimuksista, koska ne toimivat niin eri tavalla kuin muut pronominit ja

täydet NP:t. Se ei ole välttämättä järkevää (riippuen tietysti tutkimuksen tavoitteesta), ovathan persoonapronominit niin keskeisiä kielessä. Jopa sellaiset tutkimukset, jotka pohjaavat todelliseen keskusteluun, voivat olla kallellaan, jos data tulee vain kolmannen persoonan narratiivista. Persoonapronominien pitäisi olla keskiössä tutkimuksessa rakennettaessa keskustelun argumenttisuuhteita. (Helasvuo 2001: 82.) Keskusteludiskurssissa subjektin roolissa esiintyvät merkittävästi 1. ja 2. persoona, etenkin transitiivilauseissa. Täydet NP:t voidaan tunnistaa subjekteiksi pronominaalisten subjektien analogian mukaan, vaikka ne eivät edusta vahvaa nominatiivi-akkusatiivi-koodaussysteemiä, joten niiden koodaus ei erottele subjektia distinktiiviseksi kieliopilliseksi rooliksi. (id.: 152—153.) Persoonapronominit tulisi siis ottaa mukaan tutkimuksiin.

2.4 Ilmisubjekti eri verbityypeissä

Ilmisubjektin esiintyvyyteen vaikuttaa myös verbityyppi. Posio (2012: 2) sanoo, että kun otetaan huomioon subjektipronominien käyttöä yksikön ensimmäisessä persoonassa, ratkaisevia ovat usein esiintyvien verbien pragmaattiset, kaavamaiset käytöt. Yksikön ensimmäistä persoonaa ei käytetä vain puhuttaessa itsestä ja mitä minä olen tehnyt, vaan otetaan kantaa puhujan asennoitumiseen puheenaiheisiin. On monia verbejä, jotka esiintyvät usein yksikön ensimmäisessä persoonassa, kuten *‘ajatella’*, *‘sanoa’*, *‘uskoa’* ja *‘tietää’*, ja joilla ilmaistaan puhujan epistemistä asennetta ja organisoidaan diskurssia. Egosentrisyys siis viittaa tapoihin, joilla diskurssi rakentuu puhujien toimesta, tuoden siihen subjektiivisen näkökulman, ei niinkään tendenssinä puhua itsestään. (Posio 2012: 15—16.)

Kuten todettu, verbit *‘ajatella’*, *‘tietää’* ja *‘sanoa’* ilmenevät usein puheessa. Tällä useudella on kahdensuuntainen yhteys näiden verbien käyttöön. Yhtäältä, niiden käyttökelpoisuus asenteen otossa ja muissa diskurssifunktioissa lisää niiden useutta, Posion (2013) mukaan (viitattu teoksessa: 2012: 46) ja toisaalta, koska puhujat altistuvat näille muodoille usein rajatuissa sarjoissa kollokaatioita, ne tavat, joilla nämä muodot ovat edustettuina ja saatavilla puhujien muistissa, muuttuvat, Bybeen (2010); Travisin & Torres Cacoullosin (2012), Silveiran (2011), Erkelin & Guyn (2012) mukaan (viitattu teoksessa: Posio 2012: 46). Onkin luultavaa, että

subjektipronomini tällaisten usein käytettävien verbimuotojen kanssa ilmetessään vakiintuu ja se assosioituu ennemminkin tiettyyn pragmaattiseen funktioon ja kontekstiin, jossa muoto ilmenee, kuin harvemmin esiintyvien verbimuotojen kohdalla, Erkel & Guyn (2012) ja Silveiran (2011) mukaan (viitattu teoksessa Posio 2012: 46).

Lauseissa, joissa esiintyy yksikön 1. persoonan, eli 1SG subjekti, kognitioverbit muodostavat suurimman ryhmän (33 %), kun taas nollasubjektillauseissa liikeverbit ovat frekventeimmät (31 %) (Helasvuo 2014a: 67). Helasvuon datassa kognitioverbeissä 1SG muodoilla on ilmisubjekti 92 % tapauksia (517/565), kun havainto- ja liikeverbeillä preferenssi ilmisubjektiin on vähemmän selkeä (id.: 68). Kullakin verbillä on omat preferenssiprofiilinsa koskien polarisuutta, aikamuotoa ja subjektin ilmauksen tyyppiä; ts. ne osoittavat kristallisoitumista. Tälle ilmiölle tärkeää on toisto. (Ibid.) Pronominaaliset subjektit suosivat kognitiivisia verbejä 1SG ja 2SG. Kognitioverbit muodostavat emergenttejä diskurssimalleja (pattern) 1SG ja 2SG pronominaalisen subjektin kanssa. Subjektipronominin esiintyvät konteksteissa, joissa niitä ilmaisevia referenttejä ei ole mainittu välittömässä lähiympäristössä aiemmin. (Helasvuo 2014b: 460—461.)

Helasvuon (2014b) aineistossa 88 % finiittiverbeistä on yksikössä. 65 % yksiköllisistä verbeistä on 3SG. Kuitenkin 66 % kognitioverbimuodoista on 1SG, 13 % 2SG ja 16 % 3SG. (id.: 462.) Tyypillistä 1SG ja 2SG kognitioverbeille on se, että niiden subjekti on harvoin topiikki. Niitä käytetään ilmaisemaan puhujan asennoitumista puheenaiheisiin. (id.: 467.)

2.5 Ilmisubjektin esiintymiseen vaikuttavia tekijöitä

Ilmisubjektin esiintyminen tai esiintymättömyys on todennäköisempää tietyissä ympäristöissä. Seuraavaksi esittelen näitä ympäristöjä. Suomen kielessä nämä ympäristöt eivät vaikuta niin paljon kuin joissain toisissa kielissä, koska ilmisubjekti on niin yleinen. Yksikön toisessa persoonassa on enemmän ympäristöjä, jotka suosivat subjektin poistoa kuin ensimmäisessä persoonassa (Helasvuo 2014b: 460).

Pronominaalisia subjekteja nollan sijaan suositaan ympäristöissä, joissa referenttiä ei ole mainittu vähään aikaan, ja keskustelun topiikki on jokin muu.

Pronominaalisubjekti mahdollistaa puheenvuoron trajektorin varhaisen projektion. (Id.: 2014b: 468.) Voi olla, että kaksoismerkintä edesauttaa referentin tunnistusta, vaikka muodossa olisi assimilaatiota tai eroosiota (Helasvuo 2014b: 472).

Tähän on esitetty semanttis/pragmaattinen selitys: subjektipronominin ilmipano heijastelee subjektireferenttiin kohdistuvaa suurempaa huomion kohdistamista, kun taas subjektipronomit jätetään pois useammin, kun huomio kohdistetaan toiseen osallistajaan tai verbin ilmaisemaan toimintaan. Siten, ilmisubjekti on yleisempää statiiviverbien kanssa kuin agentiivisten tai, kun lauseessa on patientti, johon on vaikutettu. (Posio 2012: 47.)

Posio (2012) käyttää termiä vaihtoviittaus (switch reference), joka yksinkertaistaen tarkoittaa, että kun referenttejä seurataan diskurssissa, ovatko esiintyvät subjektit koreferentiaalisia edellä olleen syntaktisesti sukua olevan kontrolloivan lauseen subjektin kanssa. Jos ovat, ne ovat samasubjektisia (SS), jos eivät, ne ovat erisubjektisia (DS). (Roberts 2017.) Pronominia käytetään useammin kuin nollasubjektia, jos subjekti ei viittaa samaan kuin edellinen subjekti. Vaihtoviittaus on sukua informaatorakenteelle siten, että uuden maininnan referentit, eli referentit, jotka ovat matalasti saatavilla ovat vaihtoviitteisiä subjekteja, kun taas tunnetut, korkeasti saatavat referentit ovat samaviitteisiä subjekteja. (Posio 2012: 19.) Vaihtoviittaus on tärkeä tekijä selitettäessä subjektipronominien käyttöä. Hyvä kysymys on, kuinka samanlainen vaihtoviittauksen vaikutus on anaforisen kolmannen persoonan ja deiktisten persoonien välillä. (Posio 2012: 19.)

Salienssille on kaksi merkitystä. Informaatorakennekuvausten mukaan aiemmat maininnat tekstissä tuovat referentille saatavuuden ja tämä on salienssia, kun taas semanttisissa lähestymistavoissa käytetään termiä salienssi tai prominenssi

tarkoittaen elementin esilletuontia (foregrounding) suhteessa tapahtuman tai tilanteen muihin elementteihin (Langacker 2008: 66 [viitattu teoksessa: Posio 2012: 21]). Posio käyttää ensimmäistä tulkintaa kuin myös minä. Posio (2012: 47) kertoo, että Euroopan portugalissa ja Euroopan espanjassa ilmisubjekti esiintyy harvemmin agenttisubjektin kohdalla kuin statiivisubjektin kohdalla.

Puhuttaessa salienssista: Posion (2011, 2013) mukaan (viitattu teoksessa: Posio 2012: 21) ilmisubjektin käyttö yksikön ensimmäisessä persoonassa tuo esille subjektin referentin, kun subjektin poisjätto toimii taustalle vievänä funktiona, etenkin niiden subjektien, jotka ilmaistaan usein, vaikka referentti ei ole tuotu esiin, kohdalla. Ilmisubjekti vie huomiota pois tilanteesta tai toiminnasta, kun nollasubjekti tuo huomion tilanteelle tai toiminnalle (Posio 2012: 21). Posio (2011, 2013) esittää Posion (2012: 21) mukaan, että esilletuomisen ja taustalleviemisen kerronnallisten funktioiden lisäksi suuri lausetason transitiivisuus voi vähentää ilmisubjektin esiintyvyyttä, kun suurempi huomio on kohdistettu patienttiin tai dynaamiseen toimintaan kuin lauseissa, joita luonnehtii alhaisempi transitiivisuus. Referentin korkea prominenssi heijastuu referentille annetun lingvistisen koodauksen alhaisempaan prominenssiin ja toisin päin (Posio 2012: 22).

Priming on ilmiö, joka on riipumaton saavutettavuudesta ja vaihtoviittauksesta, jossa “pronominaalinen maininta suosii myöhempää pronominaalista mainintaa ja ilmaisematonta maininta suosii myöhempää ilmaisematonta mainintaa tilastollisesti merkittävällä asteella”, (Travis 2007: 131 [viitattu teoksessa: Posio 2012: 23]).

Kontrastin ja emfaasin on sanottu olevan läsnä aina, kun subjekti on ilmipantu (Posio 2012: 13). Kontrastista on kyse silloin, kun kahden lauseen subjektireferentit ovat vastakkaisia toisilleen, esim. lauseessa:

(30) “Minä menen ulos ja sinä jäät sisälle.”

Emfaasissa painotetaan subjektireferenttiä, kuten jälkimmäisessä lauseessa:

(31) “Raija Visanto?” “Mä oon.”

Posio sanoo (2012: 13—14), että termit ovat hankalia, koska kaikissa tapauksissa, joissa ei ole kontrastia, voi ajatella olevan kyseessä emfaasi, varsinkin, jos ei ole muita todisteita kuin ilmisubjekti, kuten prosodia. Itse tässä työssä katsoin emfaasiksi vain tietyt korostuneet ilmisubjektit, joissa usein on joku vahvistava kliitti, kuten ‘-han/hän’, ja kontrasteiksi kaikki tapaukset, joissa subjektireferentti kontrastoi jonkun toisen kanssa, on se toinen sitten ilmipantu tai ei.

Seuraavaksi konkreettisia ympäristöjä, joissa ilmisubjekti joko tyypillisesti esiintyy tai ei esiinny. Kysymys-vastausparissa vastauksessa jätetään yleensä subjekti pois. Jos se ilmipannaan, se ei toimi neutraalina myönteisenä vastauksena kysymykseen, vaan pikemminkin se luo kontrastin referentin ja jonkun muun kanssa. Esim. (Helasvuo 2014b: 457—458.)

Rinnasteisessa lauseyhdistelmässä, jossa molemmissa lauseissa on sama subjekti, subjektia ei ilmaista jälkimmäisessä lauseessa, esim: ‘Kummassa tapauksessa sä kuolisit?’ ‘Sä jäisit tähän vai lähtisit juoksemahan.’ Samoin, korjatessa sanomaansa, kun korjataan verbimuotoa, subjektia ei toisteta, esim. ‘Kun mä menin - lähin ajamahan.’ (Id.: 458.)

Direktiiveissä (käskynä toimivat ilmaukset) ja optatiiveissä (toiveina toimivat ilmaukset) subjekti jätetään useimmiten ilmaisematta (id.: 459). Esimerkkinä direktiivistä: ‘Mut ne ryäppäät sitte neh karvalaukut.’ ja optatiivista: ‘Voi, voi, saisit myyrä mulle sen kaksikymppisen.’ (ibid.).

Yksikön 1. ja 2. persoonassa pronominaaliset subjektit suosivat kognitiivisia verbejä. Kognitioverbit yhdessä 1. ja 2. persoonan pronominaalisten subjektien kanssa

muodostavat emergenttejä diskurssikaavoja (pattern). (Helasvuo 2014b: 460.) Edelleen pronominaaliset subjektit ilmenevät todennäköisesti ympäristöissä, joissa pronominin referenttiä ei ole mainittu välittömästi aiemmassa puheessa (id.: 460—461). On tendenssi, että 1. ja 2. persoonan subjektit tapaavat esiintyä kognitioverbien kanssa (id.: 461). On tilastollisesti merkittävä positiivinen assosiaatio kognitioverbien ja ilmisubjetin välillä ja tilastollisesti merkittävä positiivinen assosiaatio liikeverbien ja nollasubjektin välillä (id.: 461—462). Frekventeimmät kognitioverbit ovat: *tietää*, *ajatella* ja *muistaa*. Kaikki nämä suosivat yksikön 1. persoonan muotoja. Näiden lisäksi tulevat *haluta*, *luulla*. (id.: 462.) Yksikön 3. persoonan verbimuodot ovat frekventeimmät: 65 % kaikista yksikön verbimuodoista; vain 16 % kognitioverbeistä Helasvuon datassa on yksikön 3. persoonassa ja 66 % on yksikön 1. persoonassa (ibid.). Usein kognitioverbin kanssa esiintyvä yksikön 1. persoonan subjekti tuo keskusteluun puhujan episteemisen asenteen ja topiikki on joku muu eikä tämä pronominaalinen subjekti tule topikaaliseksi (id.: 467).

Kysymyksissä ei ole sen vähempää ilmisubjekteja kuin muutoinkaan (id.: 471).

3 Aineisto ja menetelmä

Tässä tutkimuksessa on kahdentyyppistä aineistoa: teatteridialogi, joka on siis edellä alaluvussa 2.1.2 nimetty draamalliseksi tekstiksi, ja suomen arkipuhekieli.

Teatteridialogina minulla on seitsemän Teatteri Kultsan (harrastajateatteri) kirjoittajien lyhytnäytelmää. Kaikki näytelmät ovat eri kirjoittajilta. Valitsin lyhytnäytelmät sen vuoksi, että saisin mahdollisimman monta eri näytelmää, jolloin tekstit ovat mahdollisimman monipuolisia, eivätkä yhden kirjoittajan tavat käyttää kieltä vinouta tulosta liikaa. Valitsin näytelmiä, jotka ovat suhteellisen saman pituisia. Näytelmät on kirjoitettu viimeisen reilun kahdenkymmenen vuoden ajalla ja sijoittuvat nykyaikaan, joten ne ovat nykykieltä. Taulukossa 2 näkyvät tiedot näytelmistä.

Taulukko 2: Tiedot näytelmistä

Näytelmä	Kirjoittajat	Vuosi	Repliikkien sananmäärät
Huntu ja frakki	Jorma Hellström, Outi Hietala, Marja-Liisa Hyvärinen, Salli Kankaanpää, Teija Kotka-Pulkkinen, Jouni Puumalainen, Ritva Tanhuanpää	1999	652
Loppusuora	Marjo Linnasalmi	2003	680
Kissalla on karhea kieli	Jouni Puumalainen	2003	956
Supistuksia	Outi Hietala	1996	1048
Joko kiehuu	Marja-Liisa Hyvärinen	2003	1103
Kilo ja tonni	Teija Kotka-Pulkkinen	2007	707
Kanoottiretki	Salli Kankaanpää	2007	790

Ilmisubjektin esiintyvyydessä on eroja eri kirjoittajien näytelmien välillä. Lisäksi eri persoonien välillä on suuri ero: suurimmassa osassa näytelmiä yksikön toisessa persoonassa jätetään subjekti ilmipanamatta useimmiten, kun taas yksikön ensimmäisessä persoonassa se useimmiten ilmipannaan.

Arkipuhekielen aineistona käytän arkikeskusteluaineistoa nimeltä Saunailta, jossa on kasvokkai keskusteluja helsinkiläisiltä puhujilta vuodelta 2013. Aineisto on peräisin Keskusteluntutkimuksen arkistosta, jota ylläpitää Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto. Aineistossa on yksi keskustelu, jossa puhuu kaksi naista ja toinen keskustelu, jossa puhuu neljä miestä ja satunnaisesti yksi nainen. Tässä jälkimmäisessä keskustelussa puhujat pelaavat samalla tietokone- tai videopeliä, joka ilmenee dialogissa hyvin. Keskusteluja on yhteensä 70 minuuttia.

Tämä on korpuspohjainen tutkimus. Käytän työssäni menetelmänä sisällön erittelyä, jossa kvantitatiivisesti tilastoin ilmisubjektin esiintyvyyttä yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa ja sisällönanalyysia, jossa kvalitatiivisesti sanallisesti analysoin ympäristöjä, joissa ilmisubjekti esiintyy tai ei esiinny. Sisällön erittelyllä Tuomi ja Sarajärvi (2018) tarkoittavat esimerkiksi tekstin sisältöä kvantitatiivisesti kuvaavaa dokumenttien analyysia. Sisällön analyysia he kuvaavat sitä, miten pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti. Nämä on hyvä erotella. Sisällönanalyysistä puhuttaessa ei voi sanoa, että aineiston kvantifiointi olisi osana sisällönanalyysia, vaan se kuuluu sisällön erittelyyn, jota voidaan kyllä käyttää sisällönanalyysin apuna. (Ibid.)

Jaoin näytelmien vuorosanat lauseiksi, jotka sijoitin Excel-taulukkoon. Huomioin lauseet, joissa on finiittiverbi, vapaat NP:t jätin huomiotta. Valitsin lauseet, joissa on yksikön ensimmäisessä tai toisessa persoonassa kongruoiva verbi, ja merkitsin, onko lauseessa ilmisubjekti vai ei. Sitten laskin, monessako tapauksessa ilmisubjekti esiintyy kussakin persoonassa. Laskin näistä myös prosenttiosuudet. Toisessa persoonassa laskin erikseen tapaukset, joissa ei ole imperatiivia, koska lyhytnäytelmissä on aika paljon imperatiiveja ja imperatiivit useimmiten ovat ilman ilmisubjektia, ja tämä voi vinouttaa tulosta. Imperatiivit kannattaa käsitellä erikseen siksikin, että verbissä ei ole persoonasuffikseja (Helasvuo 2014b: 457).

Arkipuhekielikorpuksista sijoitin lauseet, joissa on yksikön ensimmäisessä tai toisessa persoonassa kongruoiva finiittiverbi, Excel-taulukkoon. Kirjasin myös ympäröiviä lauseita, jos ne tuntuivat merkityksellisiltä. Toimin samoin kuin näytelmätekstien osalta, mutta jätin huomiotta “tiätsä”-lauseen, kun se esiintyy toisen lauseen sisällä ja on aivan selvästi kristallisoitunut huudahdus eikä osiensa merkitystä kantava lause.

Kun varsinainen laskenta oli tehty, alkoi laadullinen työ: katsoin sekä ilmisubjektin puuttumista, että sen esiintymistä ja yritin selvittää, miksi ja millaisissa ympäristöissä ilmisubjekti esiintyy tai ei esiinny (kvantifioin niitäkin), ja vaikuttavatko jotkin tekijät tai ilmiöt ilmisubjektin esiintyvyyteen. Vertasin myös eri aineistojen tuloksia toisiinsa, onko teatteridialogissa ja arkipuhekielessä eroa ilmisubjektin esiintyvyyden suhteen. Tein tilastollisen vertailun käyttäen Khin neliö -testiä eli χ^2 -testiä, jonka avulla selviää, riippuuko ilmisubjektin jakauma teatteridialogissa vs. arkipuhekeskustelussa genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Näin on, jos $p < 0,05$. Sen sijaan sellaista tilastollista testiä, joka vertailisi eri tekijöiden tai ilmiöiden ilmisubjektin esiintyvyyden prosenttiosuuksia koko aineistojen yleensä prosenttiosuuksiin, en tehnyt, päätin vain. Näin tutkimukseni on sekä kvantitatiivinen että kvalitatiivinen.

4 Analyysi

Tässä luvussa esittelen lukuja, miten ilmisubjekti esiintyy yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa teatteridialogiaineistossani ja arkipuhekielen aineistossani. Sitten esittelen ympäristöjä, joissa ilmisubjekti yleensä esiintyy tai ei esiinny ja lopuksi analysoin, millaisissa ympäristöissä minun aineistoissani ilmisubjekti esiintyy tai ei esiinny. Lisäksi lasken, onko eri genrejen välillä tilastollisesti merkitsevää eroa ilmisubjektin jakaumassa.

Jatkossa esittelen vain tapaukset, joissa ei ole imperatiiveja, jotta tulos ei vinoutuisi, sillä imperatiiveissa ei yleensä ole ilmisubjektia; aineistossani ilmisubjekti esiintyy imperatiivin kanssa neljässä tapauksessa. Havaitsin, että imperatiiveja on suhteessa huomattavasti enemmän teatteridialogissa kuin arkipuhekielessä, mikä ei yllätä, koska teatteridialogin tehtävä on toiminta. Kokonaisuudessaan teatteridialogissa tässä aineistossa on 391 lausetta, joissa on yksikön ensimmäisessä tai toisessa persoonassa kongruoiva finiittiverbi. Näistä 257 eli 66 %:ssa on ilmisubjekti. Luvut ovat alhaiset, jos vertaa arkipuhekieleen. Kun nämä jakaa osiin, ilmenevät eri persoonien erot hyvin: Ensimmäisessä persoonassa ilmisubjekti esiintyy 150 tapauksessa eli 71 %:ssa kaikkiaan 211 lauseesta ja toisessa persoonassa 107 tapauksessa eli 59 %:ssa kaikkiaan 180 lauseesta. Teatteridialogissa on enemmän yksikön ensimmäisen kuin toisen persoonan tapauksia: 54 %. Katso luvut taulukosta 3 ja 4 ja kuvat 1 ja 2. Eri näytelmien välillä on hajontaa ilmisubjektin esiintyvyyden suhteen. Jäljitteleekö teatteridialogi siis puhekieltä vai ei, voiko sitä käyttää apuna tutkittaessa puhekieltä, jos äänitallennuslaitteita ei ole saatavilla, kuten diakronisessa kielentutkimuksessa? Siihen vastaan johtopäätöksissä.

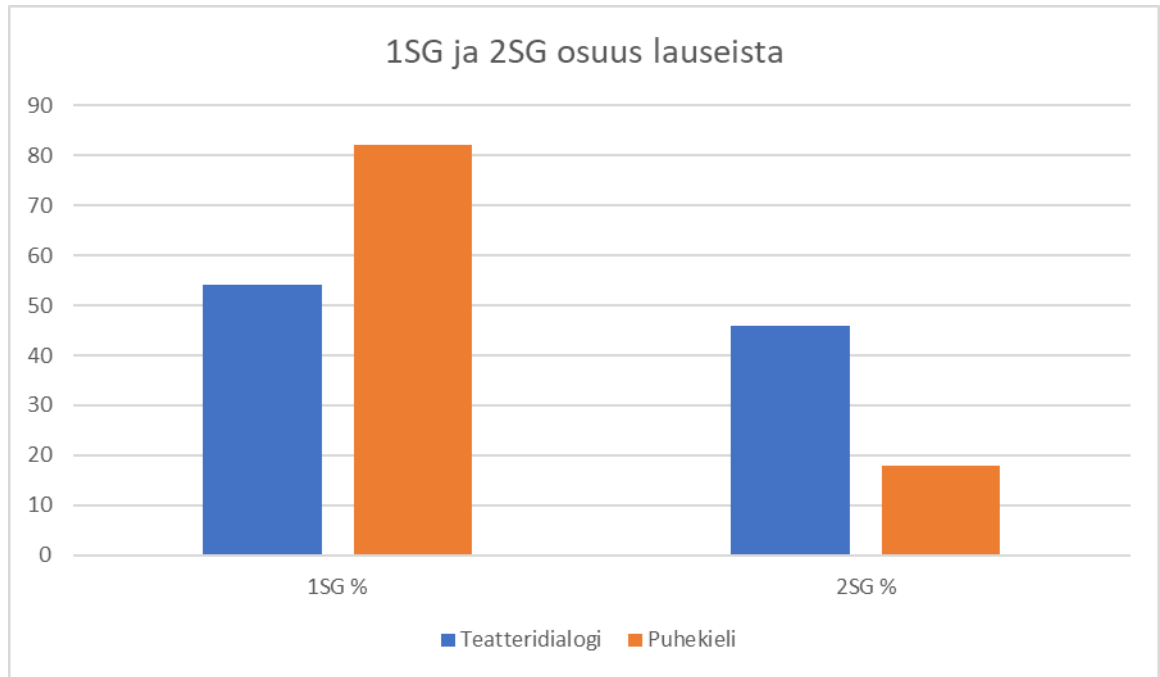
	Lauseiden lukumäärä	1SG	1SG %	2SG	2SG %
Teatteridialogi	391	211	54 %	180	46 %
Puhekieli	496	405	82 %	91	18 %

Taulukko 3: Lauseiden lukumäärä ja eri persoonien esiintyvyys

	Ilmisubjekti	Ilmisubjekti %	Ilmisubjekti / 1SG	Ilmisubjekti / 1SG %	Ilmisubjekti / 2SG	Ilmisubjekti / 2SG %
Teatteridialogi	257 / 391	66 %	150 / 211	71 %	107 / 180	59 %
Puhekieli	439 / 496	89 %	370 / 405	91 %	69 / 91	76 %

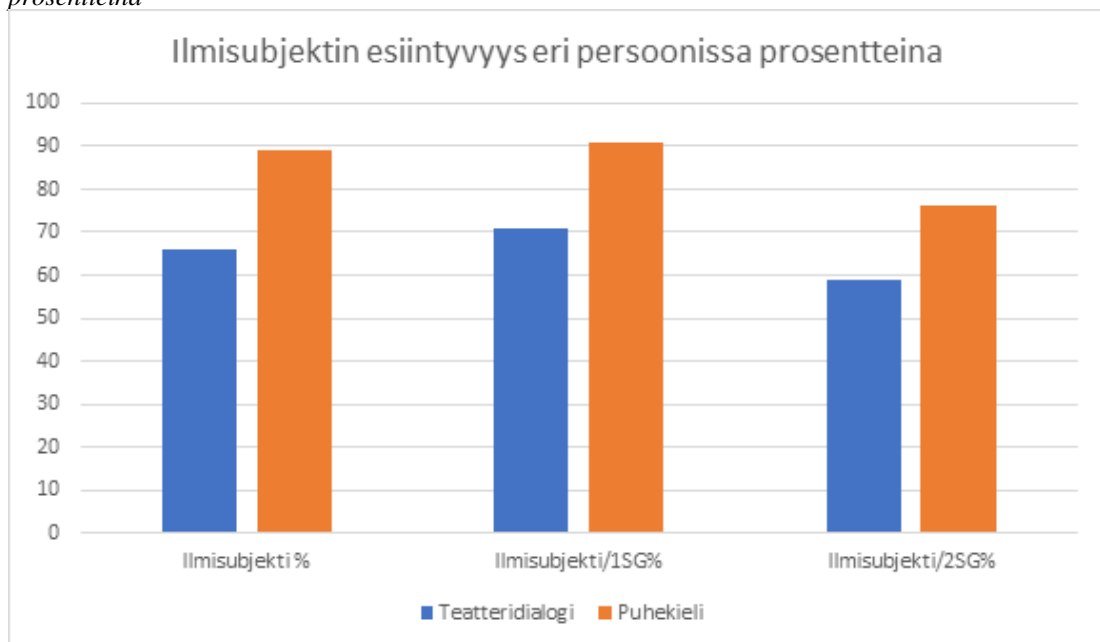
Taulukko 4: Ilmisubjektin esiintyvyys yksikön 1. ja 2. persoonassa

Kuten taulukosta 3 ja 4 ja kuvista 1 ja 2 ilmenee, arkipuhekielen aineistossa on kaikkiaan 496 lausetta, joissa on yksikön ensimmäisessä tai toisessa persoonassa kongruoiva finiittiverbi. Näistä ilmisubjekti esiintyy 439:ssä eli 89 %:ssa. Yksikön ensimmäistä persoonaa esiintyy huomattavasti enemmän kuin toista persoonaa: 405 1SG esiintymää, kun 91 2SG. Prosentteissa nämä ovat: yksikön ensimmäistä persoonaa 82 %, yksikön toista persoonaa 18 %. Arkipuhekielessä todellakin puhutaan enemmän itsestä. Yksikön ensimmäisessä persoonassa ilmisubjekti esiintyy jopa 370 tapauksessa eli 91 %:ssa, kun yksikön toisessa persoonassa subjekti ilmenee 69 tapauksessa eli 76 %:ssa. Imperatiiveja on huomattavasti vähemmän kuin teatteridialogissa, vain 8 kpl. Tehtyäni χ^2 -testin, huomaan, että ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla, luvun ollessa vähemmän kuin 0,05: 0,00000000000000025. Erityisesti yksikön ensimmäisessä persoonassa ero on huomattava (0,000000000047) verrattuna toiseen persoonaan (0,00761).

Kuva 1: Yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan lauseiden osuudet prosentteina

Kuva 2: Ilmisubjekti eri persoonissa prosentteina

Kuva 2: Ilmisubjekti eri persoonissa prosentteina

4.1 Ilmisubjektin esiintyvyyden ominaisuudet aineistoissa

Kokosin kaksi taulukkoa, toisen teatteridialogista ja toisen arkipuhekielestä. Siihen merkitsin jokaisen yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan sisältävän lauseen kohdalla:

- onko lause transitiivinen (tähän lokeroon kelpuutin transitiivi- ja ditransitiivilauseet ja muutkin lauseet, joiden valenssi on vähintään kaksi);
- onko lauseessa agentiivinen verbi;
- liikeverbi; tai
- kognitioverbi;
- toimiiko lause direktiivinä tai optatiivina;
- onko lauseen subjekti elliptinen (tähän lokeroon kelpuutin kaikki tapaukset, joissa subjektin referentti on mainittu joko välittömästi edellisessä lauseessa, on se sitten rinnasteinen tai ei, tai puhujan edellisessä lauseessa tai vuorossa, ja jota ei siksi ilmipanna);
- onko kyseessä priming;
- fraasi/laulu/sitaatti;
- luettelo (puhuja luettelee asioita);
- toisto (puhuja toistaa koko lauseen tai osan siitä);
- uusi aloitus (lähinnä silloin, kun lause alkaa sanoilla ‘sitten’ tai ‘sit’ tyypillisesti siinä on ilmisubjekti);
- onko lause kysymys (vaikka kirjallisuuden mukaan tällä ei ole merkitystä ilmisubjektin esiintyvyyden kannalta, huomasin, että kysymyslauseessa, jossa verbissä on kliitti, ilmisubjekti ei useinkaan esiinny, näin ainakin teatteridialogissa);

- tai vastaus (suorassa vastauksessa, kun kysymyksessä on subjektireferentti mainittu, ilmisubjektia ei toisteta);
- onko kyseessä kieltolause (kieltolauseen esiintyminen ei sinällään vaikuta ilmisubjektin esiintyvyyteen, mutta se vaikuttaa välillisesti);
- onko lauseen verbissä kliitti;
- onko lause tyyppiä: 'Mä olin sillee, et-';
- tai edeltääkö lausetta tämä rakenne;
- eikö subjektireferenttiä ole mainittu vähään aikaan (viisi edeltävää lausetta);
- tai onko se juuri mainittu;
- onko kyseessä kopulalause;
- onko ilmisubjekti pakollinen;
- tai onko se lainkaan mahdollinen;
- kohdistuuko lauseen subjettiin kontrasti tai emfaasi; ja lopulta,
- löysinkö ilmisubjektin esiintyvyyteen tai esiintymättömyyteen mitään erityistä vaikuttavaa tekijää (yllätyksekseni arkipuhekielessä oli enemmän nollasubjektirakenteita, joihin en löytänyt vaikuttavaa tekijää).

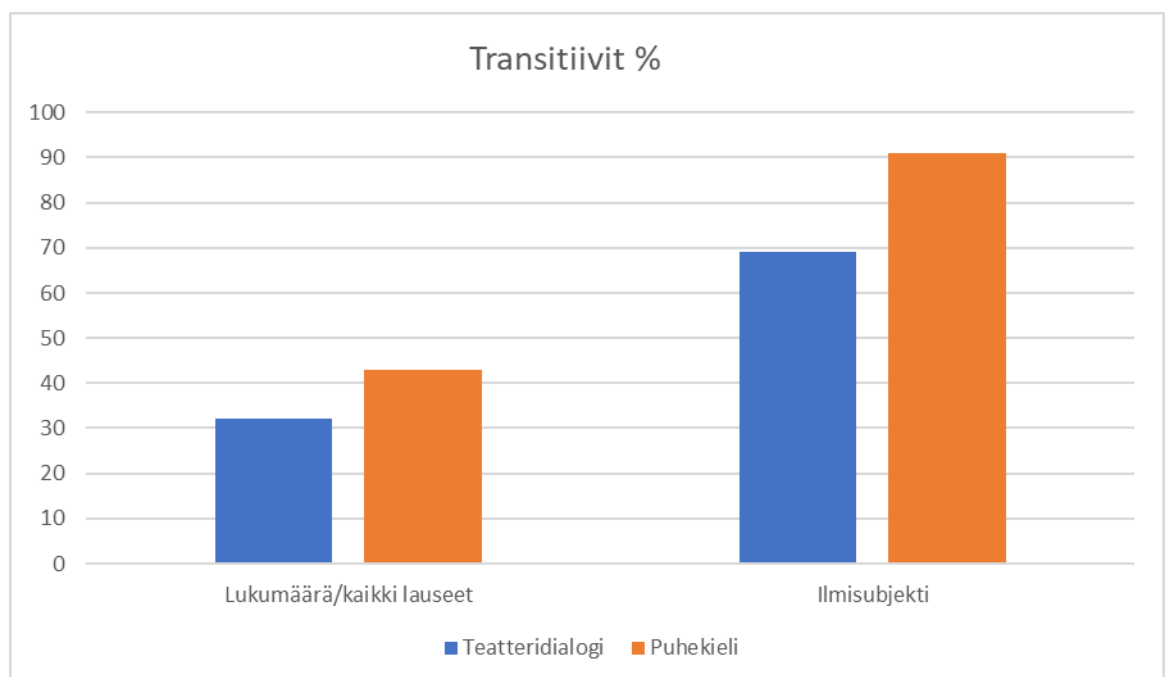
Molemmissa sekä teatteridialogissa että arkipuhekielen aineistossa on runsaasti transitiivilauseita tai muita lauseita, joiden valenssi on vähintään kaksi.

Arkipuhekielen aineistossa lauseita, joissa voisi olla yksikön ensimmäisen tai toisen persoonan subjekti, on 496, teatteridialogissa 391. Taulukossa 5 ja kuvassa 3 näkyy, että näistä lauseista transitiivisia ja muita lauseita (jatkossa käytän näistä ilmaisua transitiivilauseet), joiden valenssi on vähintään kaksi, on teatteridialogissa 179 ja arkipuhekielessä 236. Vaikka joissain tapauksissa transitiivilauseissa on nollasubjekti, koska huomion halutaan olevan joko verbin kuvaamassa tekemisessä tai muissa lauseenjäsenissä, kuten objektissa, subjektin sijaan, tämä on harvinaisempaa. Suurimmassa osassa tapauksia subjekti on ilmipantu: teatteridialogissa 124 eli 69 %, arkipuhekielessä 214 eli 91 %. Tämä on jopa

enemmän kuin luvut yleensä (teatteridialogissa 66 %, arkipuhekielessä 89 %), joten transitiivilauseet nostavat ilmisubjektin frekvenssiä. Kasvua on teatteridialogissa hieman enemmän (1 %), joten se lisää suhteessa teatteridialogin frekvenssiä (tästä ei ole tilastollista laskelmaa).

Taulukko 5: Transitiivilauseet ja ilmisubjekti

Transitiivit	Lukumäärä	Lukumäärä/kaikki lauseet %	Ilmisubjekti	Ilmisubjekti %
Teatteridialogi	179 / 391	32 %	124	69 %
Puhekieli	236 / 496	43 %	214	91 %

Kuva 3: Transitiivilauseet ja ilmisubjekti prosentteina

Huomasin tehdessäni tätä tutkimusta, että vaikka aloittaessani odotin, että transitiivitapauksissa huomio olisi useammin verbin kuvaamassa toiminnassa tai objektissa, jolloin subjekti jätetään pois huomiota viemästä, transitiiviverbin läsnäolo ennemminkin ennusti ilmisubjektin läsnäoloa, mikä tuntuu ihan järkeenkäyvältä siksi, että transitiivilauseissa on tärkeää tunnistaa, kuka teki mitä ja kenelle. Usein en löytänyt mitään muuta vaikuttavaa tekijää ilmisubjektin läsnäololle kuin transitiivisuus. Arkipuhekielessä tämä korostui, jopa 91 % transitiivilauseista subjekti on ilmipantu. Arkipuhekielessä transitiivilauseita on 43 % kaikista lauseista, kun teatteridialogissa vain 32 %. Ainakin arkipuhekielessä transitiivisuus ohjaa

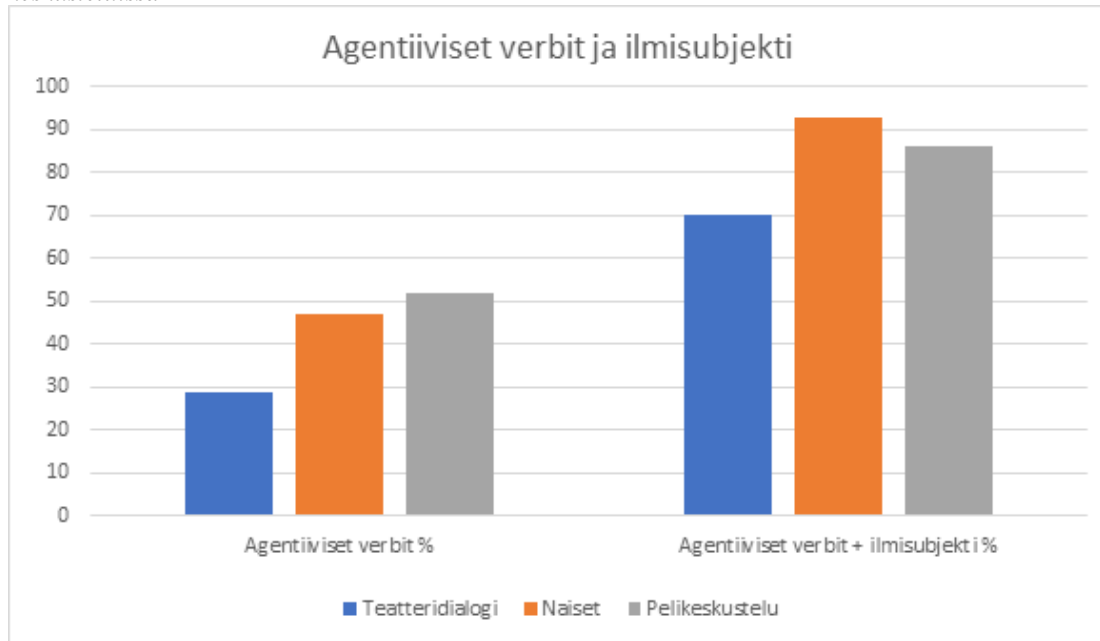
ilmisubjektin esiintyvyyttä yleensä. χ^2 -testin mukaan ($p=0,000000028$, $p<0,05$) ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Teatteridialogissa puhutaan eri asioista kuin arkikeskustelupuhetilanteissa. Teatteridialogissa repliikit elävöittävät kohtauksia. Suurin osa tapahtumista on kirjoitettu repliikkeihin, parenteseja eli toiminnan kuvauksia on vähän. Silti agenttiivisia verbejä on arkipuhekielessä enemmän: 241/496, eli 49 %, kun teatteridialogissa niitä on 115/391, eli 29 %. Taulukossa 6 ja kuvassa 4 on kuvattu näitä lukuja teatteridialogin ja eri keskustelujen suhteen. Arkipuhekielen aineistossani toisessa osassa kaksi naista keskustelee keskenään. Se ei selviä, mitä he tekevät tai mikä on tilanne. Toisessa osassa neljä miestä ja satunnaisesti yksi nainen keskustelevat jonkin pelin, kaiketi tietokonepelin äärellä. Tämä keskustelu eroaa ensimmäisestä siinä, että keskustelijat puhuvat paikoin siitä, mitä pelissä tapahtuu. Agenttiivisia verbejä on pelikeskustelussa 90, eli 52 % kaikista lauseista. Naisten välisessä keskustelussa agenttiivisia verbejä on 151, eli 47 %. Agenttiivisen verbin olemassaolo voisi ennustaa ilmisubjektin esiintyvyyttä, onhan huomio usein subjektireferentissä. Naisten välisessä keskustelussa näin onkin: 93 % tapauksista agenttiivinen verbi esiintyy ilmisubjektin kanssa, mikä on enemmän kuin aineistossa yleisesti (teatteridialogissa 66 %, arkipuhekielessä 89 %). Pelikeskustelussa vähemmän: 86 % tapauksia on ilmisubjekti, mikä on vähemmän kuin aineistossa yleisesti. Teatteridialogissa 70 % tapauksista agenttiivinen verbi esiintyy ilmisubjektin kanssa, mikä on enemmän kuin aineistossa yleisesti. χ^2 -testin mukaan ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla ($p=0,0000011$, $p<0,05$). En ole tehnyt tilastollista laskelmaa agenttiivisten verbien ilmisubjektin esiintyvyyden ja koko aineiston ilmisubjektin esiintyvyyden erosta.

Taulukko 6: Agenttiiviset verbit/keskustelu

	Agenttiiviset verbit kpl	Agenttiiviset verbit %	Agenttiivinen verbi + ilmisubjekti	Agenttiivinen verbi + ilmisubjekti %
Naisten välinen keskustelu	151	47 %	141	93 %
Pelikeskustelu	90	52 %	77	86 %
Teatteridialogi	115	29 %	80	70 %

Kuva 4: Agentiiviset verbit ja ilmisubjekti teatteridialogissa ja eri keskusteluissa

Direktiivi- tai optatiivilauseissa ei yleensä ole ilmisubjektia. Näin on myös minun aineistoissani, kuten taulukosta 7 ja kuvasta 5 ilmenee. Teatteridialogissa on 12 direktiivisiä tai optatiivisia, joista kolmessa on ilmisubjekti. Näistä yksi on: “Annaks sä mulle tosta pöydältä vettä”, mikä ei ole tyypillinen direktiivi, mutta luen sen direktiiviksi, koska se ei ole imperatiivi, mutta siinä pyydetään tekemään jotain. Toinen on: “Nyt sä kerrot mulle”, joka ei sekään ole imperatiivi, mutta selkeästi käsketään tekemään jotain. Kolmas kuuluu: “Et sä voi sivuuttaa sitä tollee vaan ohimennen”, mikä on rajatapaus, onko se direktiivi ollenkaan. Arkipuhekielessä on 7 direktiivisiä tai optatiivisia, joista yksi, jossa ilmisubjekti: “No otat sä nyt kossua”, sanottuna, kun toinen kieltäytyy ottamasta kossua. Teatteridialogissa on direktiivejä ja optatiiveja huomattavasti enemmän kuin arkipuhekielessä. Arkipuhekielessä on 1,4 % direktiivejä tai optatiiveja, kun teatteridialogissa niitä on 3 %. Luvut ovat sen verran pieniä, että ne eivät vaikuta juuri kokonaiskuvaan. Tästä ei ole tilastollista laskelmaa. Sen sijaan χ^2 -testin mukaan ($p=0,58$, $p> 0,05$) ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Taulukko 7: Direktiivi/optatiivi + ilmisubjekti ja priming + ilmisubjekti

	Dir/opt t	Dir/opt pt %	Dir/opt ilmisubj ekti	Dir/opt ilmisubj %	Priming	Priming %	Priming + ilmisu bj	Priming + ilmisubj %
Teatteridialogi	12	3 %	3	25 %	21	5 %	3	14 %
Puhekieli	7	1,4 %	1	14 %	49	10 %	41	84 %

Priming-efekti osoittautui vaikeaksi tunnistaa, varsinkin arkipuhekielessä, kun käytetään pitkään ilmisubjektia useissa toisiaan seuraavissa lauseissa. Onko kyseessä priming, vai käyttäkö kyseinen puhuja vain paljon ilmisubjektia. Spontaanissa arkipuheessahan on tutkitusti suurimmaksi osaksi ilmisubjekti. Katsoin primingiksi tapaukset, joissa kahdessa tai useammassa peräkkäisessä lauseessa on joko toistettu ilmisubjekti tai nollasubjekti. Teatteridialogissa (ks. Taulukko 7 ja kuva 5) priming-tapauksia, joissa on ilmisubjekti, on 3/21, kun arkipuhekielessä niitä on 41/49. Tässä on suuri ero. Priming-efektihän on tiedostamaton tendenssi toistaa käyttämäänsä ilmisubjektia tai nollasubjektia peräkkäisissä lauseissa. Tämä tiedostamattomuus on tyypillistä spontaanille puheelle. Arkipuhekielen aineistossani 10 % lauseista on priming-efekti, kun teatteridialogissa näin on 5 % lauseista. Teatteridialogi suosii nollasubjektisia priming-tapauksia, kun arkipuhekieli ilmisubjektisia. χ^2 -testin mukaan ($p=0,000000037$, $p<0,05$) priming-tapauksissa ilmisubjektin jakuma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Ellipsisiksi laskin kaikki tapaukset, joissa edellä on subjektireferentti mainittu ja seuraavassa lauseessa jätetty se mainitsematta, riippumatta siitä, onko edellinen lause välittömästi edeltävä ja rinnakkainen. Myös edellisen saman puhujan vuoron aikana mainittu referentti tai edellisen lauseen, mutta toisen puhujan vuoron aikana mainittu referentti käy. Teatteridialogissa ellipsejä on 33, eli 8 %, kun arkipuhekielessä niitä on 21, eli 4 % (ks. Taulukko 8 ja kuva 5). Teatteridialogissa siis on enemmän ellipsejä, joten se painaa ilmisubjekteja alas. Tästä ei ole tilastollista laskelmaa. χ^2 -testiä ei voi tässä tapauksessa tehdä, koska elliptisiä ilmisubjekteja ei esiinny aineistoissa.

Fraaseja, sitaatteja ja laulun sanoja löytyi vain teatteridialogista 10 lausetta ja näistä jokaisessa oli nollasubjekti (ks. Taulukko 8 ja kuva 5).

Vaikka liikeverbien kanssa esiintyvillä nollasubjekteilla on positiivinen korrelaatio, en huomannut tätä minun aineistossani. (Ks. Taulukko 8 ja kuva 5) Arkipuhekielessä liikeverbejä löytyy 25, eli 5 % lauseista. Näistä nollasubjektisia on 8, eli 32 %. Tämä on kyllä enemmän kuin nollasubjekteja keskimäärin kaikissa lauseissa (Arkipuhekielessä 11 %, teatteridialogissa 34 %), mutta enemmistöä se ei saa. Teatteridialogissa liikeverbillisiä lauseita on hieman enemmän: 28, eli 7 %, joista nollasubjektisia on 9 eli sama 32 % kuin arkipuhekielessä. Tässä ei siis eroa arkipuhekielen ja teatteridialogin välillä. Kuitenkin koska teatteridialogissa on enemmän näitä lauseita, se painaa ilmisubjektin frekvenssiä alaspäin. Tästä ei ole tilastollista laskelmaa. χ^2 -testin mukaan ($p=0,99$, $p>0,05$) ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

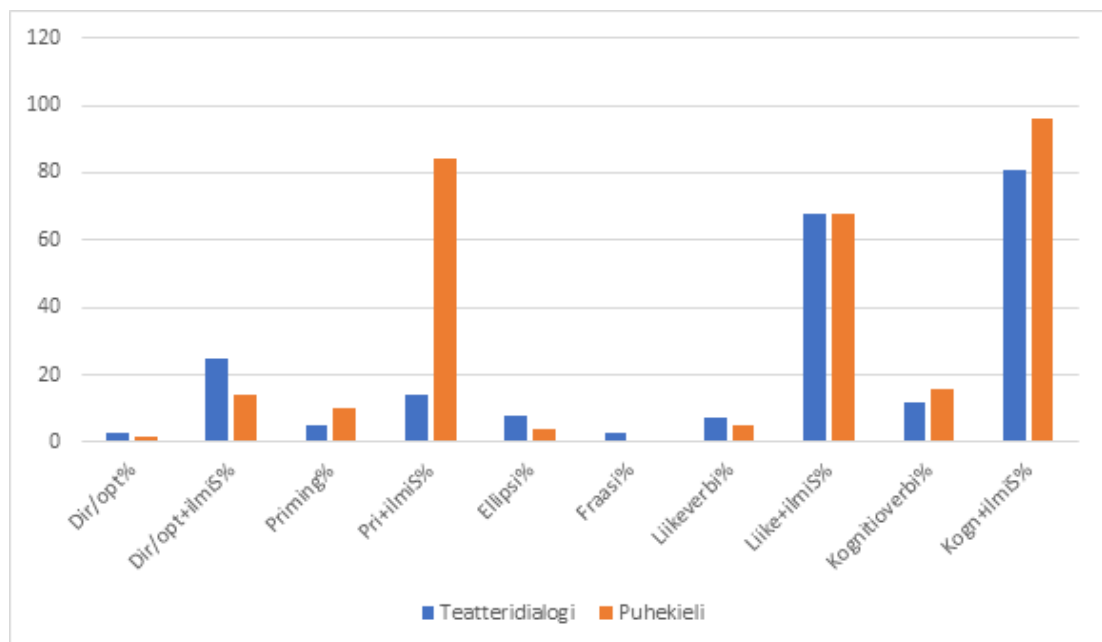
Kognitioverbejä on aineistossa enemmän, kuten taulukosta 9 ja kuvasta 5 ilmenee: arkipuhekielessä 77, eli 16 % ja teatteridialogissa 48, eli 12 %. Nämä toimivat aineistoissa odotuksenmukaisesti: arkipuhekielessä 74, eli 96 % kognitioverbeistä esiintyy ilmisubjektin kanssa, kun teatteridialogissa vastaava luku on 39, eli 81 %. Kuitenkin teatteridialogissa yleensä ilmisubjekti esiintyy vain 66 % lauseista ja arkipuhekielessä 89 %, joten kognitioverbien kohdalla ero on pienempi. Teatteridialogissa siis kognitioverbit korostetusti esiintyvät ilmisubjektin kanssa. Tästä ei ole tilastollista evidenssiä. χ^2 -testin mukaan ($p=0,006$, $p<0,05$) kognitioverbien ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Taulukko 8: Ellipsi + ilmisubjekti, fraasi + ilmisubj, liikeverbi + imisubj

	Ellipsi	Ellipsi %	Fraasi	Fraasi %	Liike	Liike %	Liike + ilmisubj	Liike + ilmisubj %
Teatteridialogi	33	8 %	10	2,6 %	28	7 %	19	68 %
Puhekieli	21	4 %	0	0 %	25	5 %	17	68 %

Taulukko 9: Kognitioverbi + ilmisubjekti

	Kognitioverbi	Kognitioverbi %	KognV + ilmisubj	KognV + ilmisubj %
Teatteridialogi	48	12 %	39	81 %
puhekieli	77	16 %	74	96 %

Kuva 5: Direktiivi/optatiivi, priming, ellipsi, fraasi, liikeverbi ja kognitioverbi ja näiden ilmisubjekti prosentteina

Kysymyksissä ei kirjallisuuden mukaan ole sen enempää tai vähempää ilmisubjekteja kuin väitelauseissa (Helasvuo 2014b: 471). Huomasin kuitenkin, että kysymyksissä, joissa verbissä on kliitti, kuten –ko/-kö, subjektia ei usein ilmipanna, esim. “Oletko nyt ihan varma?” Huomionarvoista on se, että arkipuhekielen aineistossa ei ole

yhtään nollasubjektitapausta kysymyksissä, kun teatteridialogissa niitä on 12 (ks. Taulukko 10 ja kuva 6). Ylipäätään kysymyksiä on arkipuhekielessä vähemmän: 23, eli 5 %, kun teatteridialogissa niitä on 53, eli 14 %, joista nollasubjekteja on siis 23 %. Näistä nollasubjekteista suinkaan kaikissa ei ole kliitti verbissä. Kaikista kliittitapauksista teatteridialogissa 11 oli kysymyslauseita, joista 5 nollasubjektillisia. Suurimmassa osassa tapauksia kuitenkin esiintyy ilmisubjekti. Arkipuhekielessä -ko/-kö -kliitin on korvannut ‘sä’ sanan lopussa, kuten “otatsä?” Kysymyslause kliitin kera painaa ilmisubjektia hieman alas kokonaisuudessa, vaikka kysymyslause näissä aineistoissa selvästi nostaa ilmisubjektin esiintyvyyttä, molemmissa tasaisesti. Näistä ei ole tilastollista laskelmaa, mutta χ^2 -testin mukaan ($p=0,01$, $p<0,05$) kysymyslauseissa ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Taulukko 10: Kysymyslauseet

	Kysymys	Kysymys %	Kysymys + ilmisubj	Kysymys + ilmisubj %	Kysymys + kliitti	Kysymys + kliitti %	Kysymys + kliitti + ilmisubj	Kysymys + kliitti + ilmisubj %
Teatteridialogi	53	14 %	41	77 %	11	21 %	6	55 %
Puhekieli	23	5 %	23	100 %	0	0 %	0	0 %

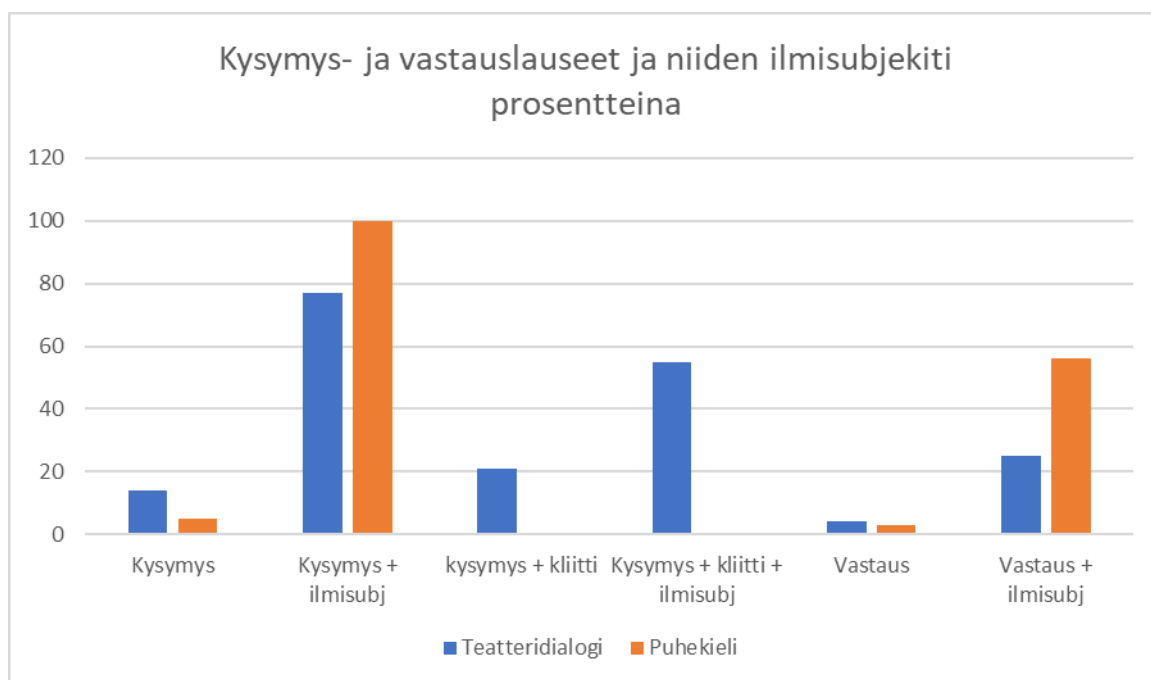
Vastauksissa mikäli kyseessä on kysymys-vastauspari, kuten esim.: ‘Kävitkö ulkona?’ ‘Kävin.’, subjektia ei yleensä ilmipanna, ellei haluta luoda kontrastia. Teatteridialogissa vastauksia löytyy 16 lausetta (ks. Taulukko 11 ja kuva 6). Näistä nollasubjektisia on 12, eli 75 %. Varsinaisia kysymys-vastauspareja tästä joukosta oli kuitenkin vain 4. Ja sen lisäksi aineistosta löytyy yksi ilmisubjektillinen kysymys-vastauspari, jossa ei kuitenkaan ole kontrastia. Siinä kysytään: ‘Tuutko kuitenkin kannustamaan?’, johon vastaus: ‘Kai mä sitten tuun.’ Koska kirjoittaja on käyttänyt pidempää useampisanaista vastausta, ilmisubjekti on luonnollinen. Jos vastaus olisi lyhyt, olisi se luultavasti vain: ‘Tuun.’ Toisessa lauseessa ei varsinaisesti ole kysymys kysymys-vastausparista, vaan siinä on ilmisubjektillinen vastaus edelliseen jos-lauseeseen: ‘Jos sinä vaan tahdot.’ ‘Tahdon mä.’ Tässäkään ei ole kontrastia, vaan emfaasi, painotetaan subjektin referenttiä. Vastaukset painavat kokonaisfrekvenssiä hieman alas, etenkin teatteridialogissa (tästä ei ole tilastollista

laskelmaa). χ^2 -testin mukaan ($p=0,07$, $p>0,05$) vastauksissa ilmisubjektin jakauma ei riipu tilastollisesti merkitsevällä tavalla genrestä.

Taulukko 11: Vastaukset

	Vastaus	Vastaus %	Vastaus + ilmisubj	Vastaus + ilmisubj %
Teatteridialogi	16	4 %	4	25 %
Puhekieli	16	3 %	9	56 %

Arkipuhekielen aineistossa on vähemmän vastauslauseita: 16, eli 3 %, kun teatteridialogissa niitä on 4 %. Kuitenkin näistä huomattavasti vähemmän on nollasubjektillisia: 7, 44 %. Arkipuhekielen aineistossa ilmisubjektillisista vastauksista yhdessä on kontrasti, kolmessa kysymys-vastauspari, joista kaikissa kielteinen yksikön ensimmäinen: ‘emmä’. Huomasin, että arkipuhekielessä kielteinen yksikön ensimmäinen persoona useimmiten ilmenee juuri tässä muodossa, varsinkin kognitioverbissä: ‘emmä tiiä’. Se vaikuttaa kristallisoituneen ja siksi kysymys-vastausparin vastauksessakin muoto säilyy, vaikka kysymyksessä ei ole kontrasti tai emfaasi, vaan kristallisoitunut rakenne. Kolmessa vastauksessa kyseessä on pidempi useampisanainen vastaus ja kahdessa tapauksessa kysymyksessä ei ole kysymys-vastauspari. Mielenkiintoinen tapaus on seuraava: Kysymyksessä pyydetään vastaamaan, onko joukossa ketään, joka olisi menettänyt woondeja, johon vastaus: ‘Oon, oon.’, ilman ilmisubjektia. Luulisi, että vastauksena olisi: ‘Mä oon’, koska silloin poimisi itsen joukosta, mutta näin tämä vain on sanottu. Erikoista on se, että aineistosta ei löytynyt yhtään kysymys-vastausparia, joissa olisi nollasubjekti vastauksessa. Viisi vastausta, joissa on nollasubjekti, löytyy, mutta ne eivät ole kysymys-vastauspareja. Sitten ovat nuo kaksi edellä mainittua tapausta, joissa olisi odottanut ilmisubjektin läsnäolon: ‘Oon, oon.’ Koska aineistosta ei löytynyt yhtään myönteistä kysymys-vastausparia ilman kontrastia, ei johtopäätöksiä siitä, toteutuuko ilmiö enemmän teatteridialogissa kuin arkipuhekielessä, voida tehdä. Kuitenkin vastauksissa yleensä suosittu nollasubjekti laskee erityisesti teatteridialogin, mutta myös arkipuhekielen ilmisubjektin kokovaisfrekvenssiä, mutta vain hieman (tästä ei ole tilastollista laskelmaa).

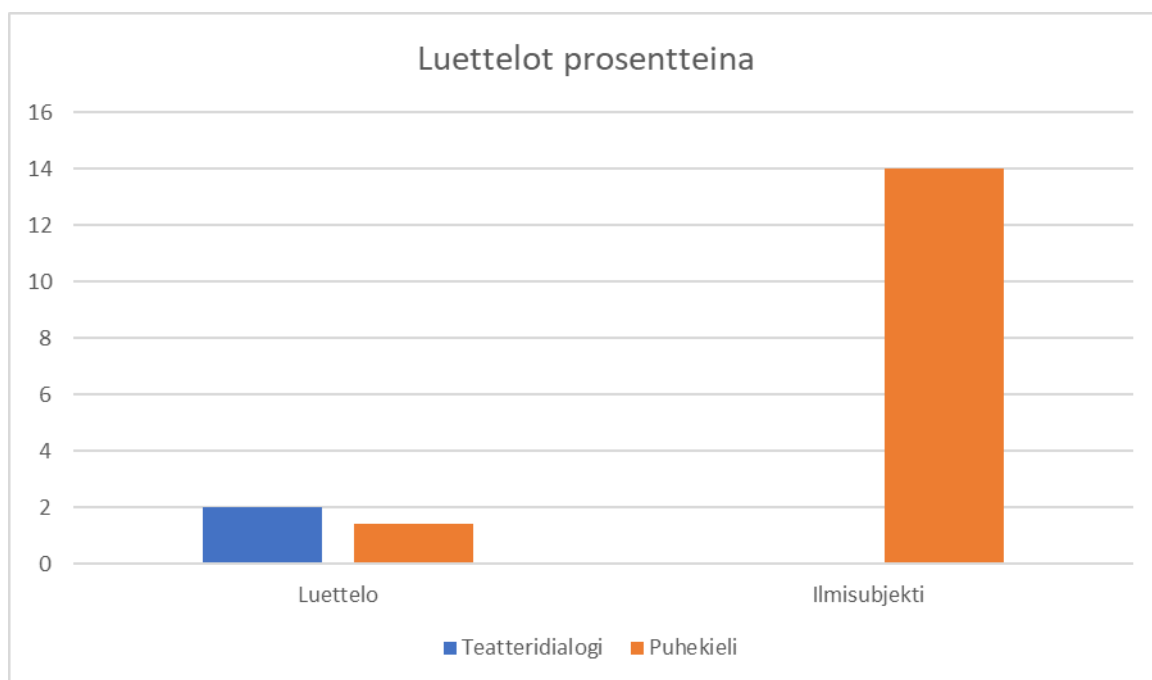

Kuva 6: Kysymys- ja vastauslauseet ja niiden ilmisubjekti prosentteina

Kutsuin luetteloksi sitä, kun puhuja luettelee asioita, kuten sitä, mitä on tehnyt, useiden lauseiden ajan. Teatteridialogissa näitä lauseita on 8 ja niistä yhdessäkään ei ole ilmisubjektia (ks. Taulukko 12 ja kuva 7). Tämä on odotuksenmukaista, koska subjektireferentti on sama kaikissa lauseissa ja useimmiten mainittu ensimmäisessä lauseessa. Arkipuhekielen aineistossa näitä luettelevia lauseita on 7, joista yhdessä on ilmisubjekti, mutta tässä lauseessa vaikuttaa priming-efekti. Voisi odottaa, että luettelon kohdalla kyse olisi myös ellipsisistä. Teatteridialogissa puolesta tapauksista on kyseessä selkeä ellipsi. Luvut ovat sen verran pieniä, etteivät ne juuri vaikuta kokonaiskuvaan, kuitenkin teatteridialogissa luettelo laskee kokonaisfrekvenssiä (tästä ei ole tilastollista laskelmaa). χ^2 -testin mukaan ($p=0,27$, $p>0,05$) ilmisubjektin jakauma luetteloissa ei tilastollisesti merkitsevällä tavalla riipu genrestä.

Taulukko 12: Luettelot

	Luettelo	Luettelo %	Ilmisubjekti	Ilmisubjekti %
Teatteridialogi	8	2 %	0	0 %
Puhekieli	7	1,4 %	1	14 %

Kuva 7: Luettelot prosentteina

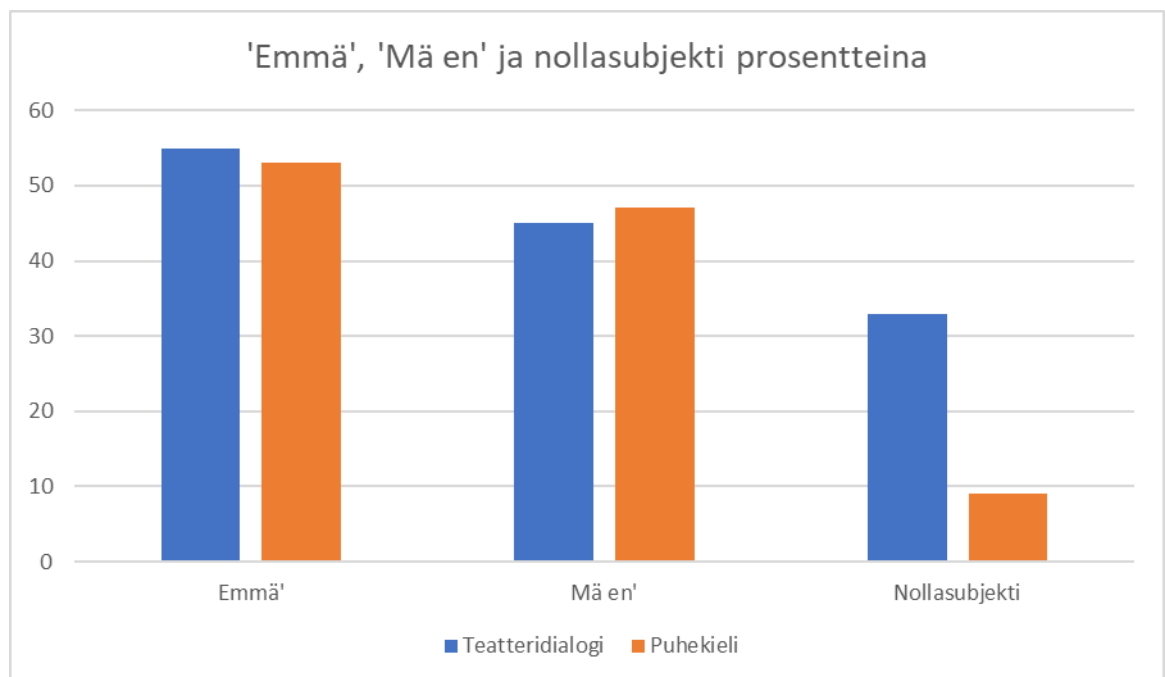
Tarkkailin myös, koska lauseet ovat kielteisiä. Tällä ei pitäisi olla merkitystä ilmisubjektin esiintyvyyden kannalta. Kuitenkin huomasin, että arkipuhekielessä yksikön ensimmäisen persoonan yhteydessä kieltoverbin yhteydessä on usein ilmisubjekti, muotoa: 'emmä'. Näitä tapauksia on hieman enemmän: 42 kpl, 53 %, kuin 'mä en'-tapauksia: 37 kpl. Valintaan vaikuttaa se, onko huomio kieltoverbissä vai subjektireferentissä. Jos kieltoverbissä, suositaan 'emmä'-rakennetta, jos subjektissa, 'mä en'-rakennetta. Taulukossa 13 ja kuvassa 8 on esitelty kielteisen 1SG-muodon jakauma ja nollasubjektin osuus kielteisistä 1 SG-muodoista. 'Emmä'-tapauksia käytetään mieluummin kuin nollasubjekteja, joita on kaikkiaan kaikista kieltolauseista 10, eli 11 %, joista kaksi on kuitenkin toisen persoonan muotoja. Jos vertaillaan vain ensimmäisen persoonan muotoja, nollasubjekteja on 9 %.

Teatteridialogissa nollasubjekteja on enemmän: 26 kpl, 36 %, mutta 11 näistä on toisen persoonan muotoja, joten vertailtaessa ensimmäisen persoonan muotoja, nollasubjekteja on 33 %. Teatteridialogissa varsinaisia 'emmä'-tapauksia löytyy yksi kappale, mutta 'en mä'/'en minä'/'emmä' -tapauksia on 17, eli 55 %, kun 'mä/minä en'-tapauksia on 14. Teatteridialogissa on enemmän yksikön toisen persoonan kieltolauseita, mutta näitä en tarkastele sen enempää, koska niissä ei ole näkyvissä vastaavaa kristallisoitunutta rakennetta, kuin 'emmä'. Teatteridialogin

nollasubjektillisista yksikön ensimmäisen persoonan kieltolauseista vain muutama on sellainen, että sen voisi korvata arkipuhekielen 'emmä'-rakenteella, joten havaintoni siitä, että 'emmä'-rakenne korvaisi nollasubjektillisiä kieltolauseita, ei toteudu teatteridialogissa. Ilmisubjekteja on teatteridialogissa yleisesti suunnilleen saman verran kuin ensimmäisen persoonan kieltolauseissa. Arkipuhekielessä ei ole suurta eroa kiello- ja myöntölauseen välillä yksikön ensimmäisessä persoonassa.

Taulukko 13: 'Emmä' ja 'Mä en'

	'Emmä'	'Emmä' %	'Mä en'	'Mä en' %	Nollasubjekti + 1SG	Nollasubjekti + 1SG %
Teatteridialogi	17	55 %	14	45 %	15	33 %
Puhekieli	42	53 %	37	47 %	8	9 %

Kuva 8: Kieltolause yksikön ensimmäisessä persoonassa

Toistoksi katsoin tapaukset, joissa lauseen osa tai se kokonaan on toistettu. Lause on saattanut jäädä kesken tai joku toinen keskustelija on saattanut puhua lauseen päälle.

Osa saattaa olla verbi tai lauseen alku. Taulukossa 14 olen esitellyt tätä.

Teatteridialogissa tapauksia on kaksi, joissa molemmissa on nollasubjekti.

Arkipuhekielen aineistossa tapauksia on yhdeksän, joista vain yhdessä on

nollasubjekti. Tapaukset muistuttavat arkipuhekielessä priming-efektiä siinä, että ilmisubjekti useimmiten toistetaan myös muun rakenteen lisäksi. Tapauksia on niin vähän, että ne eivät vaikuta kokonaiskuvaan (tästä ei ole tilastollista laskelmaa). χ^2 -testin mukaan ($p=0,01$, $p<0,05$) ilmisubjektin jakauma toiston kohdalla riippuu tilastollisesti merkitsevällä tavalla genrestä.

Taulukko 14: Toisto

	Toisto	Ilmisubjekti
Teatteridialogi	2	0
Puhekieli	9	8

Pakollisia ilmisubjekteja, joissa on kontrasti/emfaasi löytyy teatteridialogissa kuusi kappaletta. Muita pakollisia ovat tietyt kopulalauseet, kuten: ‘Et se ole sinä’, ja verbittömät lauseet, kuten: ‘Sitäkö Nadjan leikkaustako sinä nyt?’, tietyt kysymyslauseet, kuten: ‘Mutta sinäkö kärsit?’, lauseet, joiden subjekti ei ole täysin pakollinen, mutta joka kuulostaisi todella oudolta ilman ilmisubjektia, kuten: ‘Siitähän sinä pidät’. Pakollisia ilmisubjekteja on teatteridialogissa 21 lausetta ja arkipuhekielen aineistossa ei yhtään. Teatteridialogissa on siis huomattavasti enemmän pakollisia ilmisubjekteja, 5 % kaikista lauseista. Ks. Taulukko 15. Ilmiö nostaa teatteridialogin ilmisubjektin kokonaisfrekvenssiä (tästä ei ole tilastollista laskelmaa).

Taulukko 15: Pakollinen/ei mahdollinen ilmisubjekti

	Pakollinen ilmisubjekti	Pakollinen ilmisubjekti %	Ei mahdollinen ilmisubjekti	Ei mahdollinen ilmisubjekti %
Teatteridialogi	21	5 %	11	3 %
Puhekieli	0	0 %	2	0,4 %

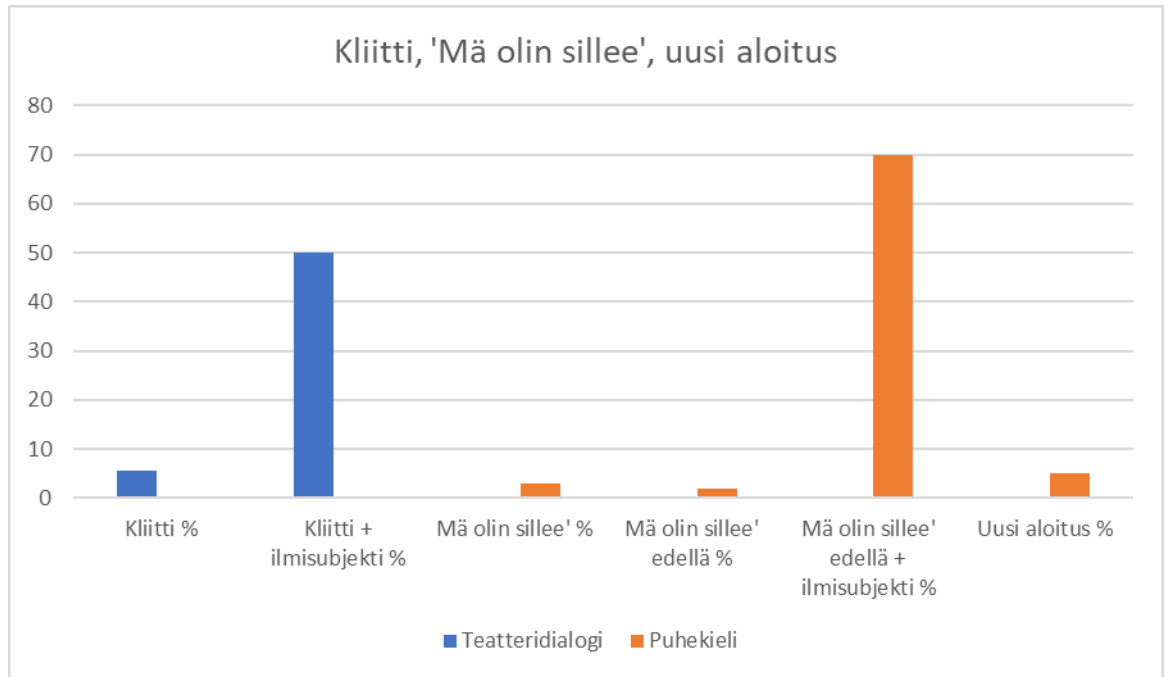
Lauseita, joissa ilmisubjekti ei ole lainkaan mahdollinen on teatteridialogissa 11, kuten voit huomata taulukosta 15. Tällaisia ovat esim.: ‘Ja kissan kanssahan sinä oikeastaan nukutkin, etkä minun.’, jossa jälkimmäiseen lauseeseen ei saa sisällytettyä ilmisubjektia, tai ‘En tietenkään’, tai ‘Arvasinhan’, johon voisi liittää ilmisubjektin, jos se olisi lauseen alussa ja –han-kliitti poistettaisiin, tai kieltoverbillinen: ‘En enää’, tai lause, jossa ilmisubjekti voisi esiintyä, mutta kuulostaisi oudolta, kuten jälkimmäinen lauseista: ‘Sitten odotat kaksikyt minuuttia ja heität pillerin perään’, tai kysymyslause: ‘Mitäs oot syöttänyt minut tämmöseksi’, arkipuhekielen aineistosta

tällaisia löytyy vain kaksi: ‘et o saamas’ ja ‘hoh räjäyttäsit ittes’, joka on myös optatiivi. Teatteridialogissa nämä tapaukset eivät kumoa täysin pakollisten ilmisubjektien vaikutusta (tästä ei ole tilastollista laskelmaa).

Lauseita, joissa pää- tai kieltoverbissä on kliitti, löytyy teatteridialogista 22 (ks. Taulukko 16 ja kuva 9), joista puolessa on ilmisubjekti, kliitti sinällään ei siis ennusta nollasubjektin tai ilmisubjektin esiintyvyyttä. Kuitenkin ilmisubjekti esiintyy näissä tapauksissa vähemmän kuin lauseissa yleensä. Tämä vähentää ilmisubjektin esiintyvyyttä yleensä (tästä ei ole tilastollista laskelmaa). Kysymyksissä ja kysymysvastausparin vastauksessa kliitin esiintyessä ei usein ole ilmisubjektia. ‘Eksä muista’-tyyppisissä lauseissa ilmisubjekti on yleensä läsnä. -ko-kliitin kanssa kysymyksissäkin voi olla ilmisubjekti. Arkipuhekielen aineistossa kliittejä ei löytynyt lainkaan. Siksi näitä ei voi verrata.

Taulukko 16: Kliitti, 'Mä olin sillee', uusi aloitus

	Kliitti	Kliitti + ilmisubjekti	'Mä olin sillee'	'Mä olin sillee' %	'Mä olin sillee' edellä	'Mä olin sillee' edellä + ilmisubjekti	Uusi aloitus	Uusi aloitus %
Teatteridialogi	22	11	0	0 %	0	0	0	0 %
Puhekieli	0	0	17	3 %	10	7	24	5 %

Kuva 9: Kliitti, 'Mä olin sillee' ja uusi aloitus prosentteina

'Mä olin sillee'-kategoriassa ovat myös 'mä olin-' ja 'mä olin ihan-', esim.: ”ja sit mä olin sillei, et no en kyl jaksas”, ja ”Mä olin, et no emmä kyl nyt halua”. Näissä on aina ilmisubjekti. Arkipuhekielen aineistossa näitä löytyy 17 (ks. taulukko 16 ja kuva 9), teatteridialogissa ei yhtään. Tämä näyttäisi olevan kristallisoitunut arkipuhekielen rakenne. Sitten tulee 'mä olin sillee' edellä -kategoria, mikä tarkoittaa tämän virkkeen loppulausetta, jossa voi olla myös nollasubjekti. Näitä arkipuhekielen aineistosta löytyy 10, joista kolmessa on nollasubjekti. Voisi olettaa, että nollasubjektia suosittaisiin, koska edellisessä lauseessa aina on ilmisubjekti, mutta näin ei ole. Näitä tapauksia on sen verran vähän, että vaikuttaa kokonaiskuvaan vain vähän, eikä johtopäätöksiä voi muutenkaan vetää, kun ilmiöitä ei voi verrata aineistojen välillä, kun ne esiintyvät vain toisessa.

Uusi aloitus on kyseessä silloin, kun tekstissä tulee selkeä topiikin vaihto. Erityisesti valitsin lauseita, jotka alkavat sanalla: 'sit', kuten: 'sit mä yritin sit niinku hahmotella'. Näitä löytyy arkipuhekielen aineistosta 24 (ks. taulukko 16 ja kuva 9), joista kaikissa on ilmisubjekti. Tämä on aivan odotuksenmukaista, koska referenttiä ei ole mainittu tämän topiikin aikana vielä kertaakaan. Teatteridialogissa en näitä

löytänyt lainkaan. Tämä nostaa arkipuhekielen ilmisubjektin frekvenssiä hieman, mutta jälleen, ilmiön vaikutusta ei voi verrata, kun se esiintyy vain toisessa aineistossa.

Yksi, mitä voisi odottaa, on se, että jos referenttiä ei ole mainittu vähään aikaan, se ilmipannaan subjektina. Näin ei kuitenkaan aina ole. Tapauksia, joissa subjektireferenttiä ei ole mainittu vähään aikaan, eli viiden edellisen lauseen aikana vuorosta huolimatta (ks. taulukko 17 ja kuva 10), on teatteridialogissa 102, joista 92, eli 90 % on ilmisubjekti. Tämä on huomattavasti enemmän kuin teatteridialogissa yleisesti, eli 66 %. Näitä lauseita, joissa subjektireferenttiä ei ole mainittu vähään aikaan on siis 26 % kaikista lauseista, joten nämä luvut vaikuttavat kokonaistilanteeseen. Arkipuhekielen aineistossa jopa 95 % tapauksia on ilmisubjekti, verrattuna koko aineiston 89 %, 185 lauseessa kaikkiaan 195 lauseesta. Arkipuhekielessä siis jopa 39 % kaikista lauseista ei ole subjektireferenttiä mainittu vähään aikaan. Tämä vaikuttaa huomattavasti kokonaisfrekvenssiin: teatteridialogin ilmisubjektin esiintyvyys ja arkipuhekielen tapausten lukumäärä (tästä ei ole tilastollista laskelmaa). Kuitenkin χ^2 -testin mukaan ($p=0,13$, $p>0,05$) ilmisubjektin jakauma ei vähään aikaan mainituissa ei riipu tilastollisesti merkitsevällä tavalla genrestä. Aineistojen luvut (odotusarvot) ovat niin lähellä toisiaan.

Tapauksissa, joissa subjektireferentti on juuri mainittu joko välittömästi edeltävässä lauseessa tai vuorossa (ks. taulukko 17 ja kuva 10), voisi olettaa olevan vähemmän ilmisubjekteja, onhan ellipsi yksi tällainen tapaus. Vähemmän niitä onkin kuin edellisen kappaleen tapauksissa, mutta kuitenkin enemmän kuin odotin.

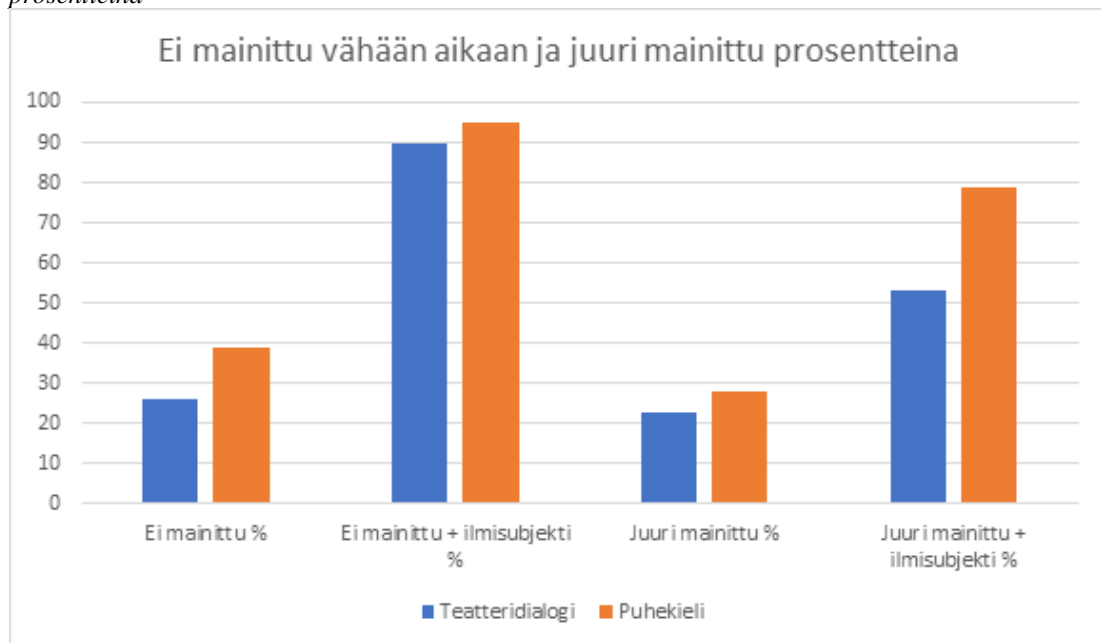
Teatteridialogissa juuri mainittuja on 89, joista 47, eli 53 % on ilmisubjekti. Arkipuhekielen aineistossa juuri mainittuja on kaikkiaan 138, joista ilmisubjekteja 109, eli 79 %. Luvut ovat suurempia kuin oletin, mutta kuitenkin pienempiä kuin aineistossa ilmisubjektin esiintyvyys yleensä (teatteridialogissa 66 %, arkipuhekielessä 89 %). Tämä vetää kokonaisfrekvenssiä alas molemmissa aineistoissa, teatteridialogissa erityisesti (tästä ei ole tilastollista laskelmaa). χ^2 -testin

mukaan ($p=0,000033$, $p<0,05$) ilmisubjektin jakauma juuri mainittujen kohdalla riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Taulukko 17: Ei mainittu vähään aikaan ja juuri mainittu

	Ei mainittu vähään aikaan	Ei mainittu vähään aikaan %	Ei mainittu + ilmisubjekti	Ei mainittu + ilmisubjekti %	Juuri mainittu	Juuri mainittu %	Juuri mainittu + ilmisubjekti	Juuri mainittu + ilmisubjekti %
Teatteridialogi	102	26 %	92	90 %	89	23 %	47	53 %
Puhekieli	195	39 %	185	95 %	138	28 %	109	79 %

Kuva 10: Ei mainittu vähään aikaan ja juuri mainittu prosentteina

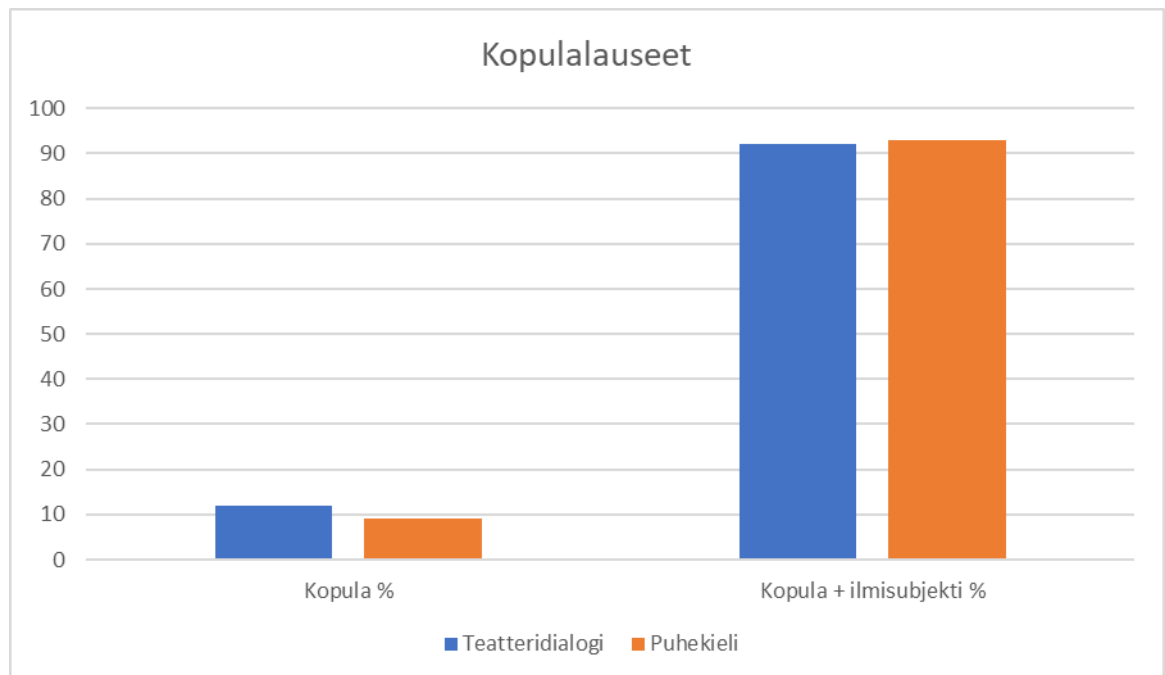

Kopulalauseissa useimmiten on ilmisubjekti ja huomio on subjektissa. Taulukosta 18 ja kuvasta 11 näkyy, että teatteridialogissa kopulalauseita on 48, joista neljässä, eli 8 % on nollasubjekti. Arkipuhekielen aineistossa kopulalauseita on 46, joista kolmessa, eli 7 % on nollasubjekti, näissäkin yhdessä vaikuttaa priming, kahdessa on kysymysvastausparin vastaus. Ilmisubjektia esiintyy näissä lauseissa teatteridialogissa huomattavasti useammin kuin yleensä (66 %) ja arkipuhekielessäkin useammin kuin yleensä (89 %). Kopulalauseita on teatteridialogissa enemmän kuin arkipuhekielessä, joten se nostaa teatteridialogin ilmisubjektin kokonaisfrekvenssiä (Tästä ei ole

tilastollista laskelmaa). χ^2 -testin mukaan ($p=0,74$, $p>0,05$) ilmisubjektin jakauma kopulalauseissa ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Taulukko 18: Kopulalauseet

	Kopula	Kopula %	Kopula + ilmisubjekti	Kopula + ilmisubjekti %
Teatteridialogi	48	12 %	44	92 %
Puhekieli	46	9 %	43	93 %

Kuva 11: Kopulalauseet prosentteina

Teatteridialogissa loput lauseet, joista en voinut koodata ominaisuuksia ilmisubjektin esiintyvyydelle tai sen esiintymättömyydelle on 40, eli 10 %, joista 26:ssa esiintyy ilmisubjekti. Arkipuhekielen aineistossa tapauksia on 20, eli 4 %, joista ilmisubjekti esiintyy 17:ssä (ks. taulukko 19).

Taulukko 19: Ei selittäviä ominaisuuksia

	Ei selkeää selittäväää ominaisuutta	Ei selkeää selittäväää ominaisuutta %	Ei selkeää selittäväää ominaisuutta + ilmisubjekti	Ei selkeää selittäväää ominaisuutta + Ilmisubjekti %
Teatteridialogi	40	10 %	26	65 %
Puhekieli	20	4 %	17	85 %

5 Johtopäätökset

Tämä pro gradu –tutkielma vertaili teatteridialogia ja suomen arkipuhekieltä ilmisubjektin esiintyvyyden suhteen yksikön ensimmäisessä ja toisessa persoonassa. Koska verbin päätteistä voi päätellä subjektireferentin, kirjoitetussa kielessä suositaan ilmisubjektin poisjättöä. Silti arkipuhekielessä ilmisubjektia suositaan. Siksi hypoteesini oli, että teatteridialogissa ilmisubjekti esiintyy harvemmin kuin arkipuhekielessä, sillä vaikka teatteridialogi yleensä pyrkii (tyylilajista riippuen) mahdollisimman luonnolliseen puheeseen, se on kuitenkin kirjoitettua tekstiä, jonka kirjoittaja ainakin tiedostamattaan pyrkii kirjoitetun kielen konventioihin. Tässä tutkimuksessa pyrittiin myös löytämään selityksiä ilmisubjektin esiintyvyydelle tai esiintymättömyydelle aineistoissa ja löytämään näistä aineistoista eroja, jotka selittäisivät tulosta.

Tutkimuksesta todella ilmeni, että teatteridialogissa esiintyy vähemmän ilmisubjekteja kuin arkipuhekielessä. Koska arkipuhekielessä yksikön ensimmäisen persoonan lauseita on enemmän kuin teatteridialogissa, ja yksikön ensimmäisessä persoonassa on enemmän ilmisubjekteja, tämä ohjaa teatteridialogin vähäisempää ilmisubjektien frekvenssiä.

Transitiivilauseissa (tai lauseissa, joiden valenssi on kaksi tai enemmän) on enemmän ilmisubjekteja kuin aineistossa yleensä. Arkipuhekielessä on enemmän transitiivilauseita, joten se nostaa arkipuhekielen ilmisubjektin frekvenssiä, vaikka teatteridialogissa ilmisubjekti esiintyykin suhteessa enemmän kuin yleensä verrattuna arkipuhekielen frekvenssin nousuun. Ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Agenttiivisia verbejä on arkipuhekielessä enemmän kuin teatteridialogissa. Agenttiivisten verbien yhteydessä ilmisubjekti esiintyy hieman useammin kuin aineistossa yleensä, joten se nostaa ilmisubjektin frekvenssiä arkipuhekielessä. Kuitenkin arkipuhekielessä on selvästi enemmän ilmisubjekteja agenttiivisten verbien yhteydessä, joten tämäkään ei yksin selitä kokonaisfrekvenssiä. Teatteridialogissa ei toimita niin paljon, ei kerrota, mitä on tapahtunut, vaan kuvaillaan enemmän, mitä nyt tapahtuu. Ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Direktiivien ja optatiivien yhteydessä ei yleensä ole ilmisubjektia. Näin myös tämän tutkimuksen aineistossa, kuitenkin yllättäen teatteridialogissa näitä ilmisubjekteja esiintyy enemmän kuin arkipuhekielessä. Tapauksia on kuitenkin niin vähän, vaikka teatteridialogissa puolet enemmän (mikä ei ole ihme, sillä puheella toimitaan enemmän repliikeissä), että vaikutus kokonaisfrekvenssiin on hyvin pieni, myös tilastollisesti merkitsevällä tavalla ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä

Priming-efekti ei suosi kumpaakaan, ilmisubjektia tai nollasubjektia. Kuitenkin teatteridialogissa ilmisubjekti esiintyy huomattavasti vähemmän, kun arkipuhekielessä taas huomattavasti enemmän, kuin nollasubjekti. Vaikka priming-ilmioita esiintyy molemmissa aineistoissa verrattaen vähän, arkipuhekielessä kuitenkin puolet enemmän kuin teatteridialogissa. Onko ero todellinen, vai olenko vain liian herkästi tunnistanut priming-efektiksi tilanteen, jossa peräkkäisissä lauseissa toistetaan ilmisubjekti usein. Tämä vaikuttaa kokonaisfrekvenssiin. Priming-efektin yhteydessä ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Katsoin ellipsisiksi kaikki tapaukset, joissa joko edellisessä vuorossa tai edellisessä lauseessa on subjektireferentti ilmipantu ja seuraavassa jätetty ilmipanematta. Ellipsejä esiintyy molemmissa aineistoissa vähän, kuitenkin teatteridialogissa suhteessa puolet enemmän. Näistä kaikissa on nollasubjekti, joten etenkin

teatteridialogissa tämä painaa kokonaisfrekvenssiä alas vähän. Tämä on odotuksenmukaista, kirjoitetussa kielessä subjektin toistuvaa ilmipanoa vältetään.

Fraaseja, sitaatteja tai laulun sanoja löytyi vain teatteridialogista ja niissä on kaikissa nollasubjekti, mikä sekään ei yllätä, vältetäänhän kirjoitetussa kielessä ilmisubjektia, kun mahdollista. Niitä on kuitenkin niin vähän, että se vaikuttaa vain vähän kokonaisfrekvenssiin.

Liikeverbeillä ja nollasubjektin esiintyvyydellä on yleensä positiivinen korrelaatio. Tämän tutkimuksen aineistossa todella liikeverbien yhteydessä ilmisubjekteja on arkipuhekielessä vähemmän kuin yleensä, mutta teatteridialogissa enemmän. Teatteridialogissa on hieman enemmän liikeverbillisiä lauseita kuin arkipuhekielessä. Kuitenkin aineistossa ilmisubjekti esiintyy tasan yhtä usein prosentuaalisesti. Ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Liikeverbit laskevat arkipuhekielen kokonaisfrekvenssiä ja nostavat teatteridialogin.

Kognitioverbejä on aineistoissa hieman enemmän ja näistä hyvin suuressa osassa on ilmisubjekti, kuten odottaa saattaa. Ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Teatteridialogissa ero kognitioverbien kanssa esiintyvien ilmisubjektien ja ilmisubjektien yleensä välillä on suurempi kuin arkipuhekielessä. Kuitenkin arkipuhekielessä on enemmän sekä kognitioverbejä että niissä ilmisubjekteja, joten se nostaa arkipuhekielen ilmisubjektien frekvenssiä enemmän kuin teatteridialogin. Tässäkin siis näyttäisi vaikuttavan teatteridialogin tendenssi suosia vähemmän ilmisubjekteja.

Kysymyksissä ei yleensä ole sen enempää ilmisubjekteja kuin muutoinkaan. Tämän tutkimuksen aineistossa kysymyksissä, joissa on verbissä -ko/-kö-kliitti, subjektia ei usein ilmipanna teatteridialogissa. Tällaisia kliittitapauksia löytyy aineistossa muutama ja niistä runsaalla puolella esiintyy ilmisubjekti, mikä on vähemmän kuin

aineistoissa keskimäärin. Arkipuhekielessä kysymyksissä on aina ilmisubjekti eikä yhtään kliittitapausta löydy. Kysymyslause kliitin kera laskee teatteridialogin kokonaisfrekvenssiä hieman. Kuitenkin teatteridialogissa kysymyksissä yleensä on enemmän ilmisubjekteja kuin aineistossa keskimäärin jostain syystä, mikä nostaa kokonaisfrekvenssiä. Tässäkin tapauksessa arkipuhekielessä on enemmän ilmisubjekteja. Kysymyslauseissa ilmisubjektin jakauma riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Vastauksissa ei yleensä toisteta ilmisubjektia, kun kyseessä on kysymys-vastauspari. Teatteridialogissa vastauksissa yleensä on useimmiten nollasubjekti, arkipuhekielessäkin vajaassa puolessa tapauksia. Teatteridialogissa kysymys-vastauspareissakin on useimmiten nollasubjekti. Arkipuhekielessä ei löydy yhtään kysymys-vastausparia, joissa olisi nollasubjekti vastauksessa. Arkipuhekielessä on monta kristallisoitunutta 'emmä'-rakennetta. Kummassakin aineistossa on siis vastauksissa selkeästi enemmän nollasubjekteja kuin aineistoissa keskimäärin, mutta tapauksia on niin vähän, että ne vaikuttavat kokonaisfrekvenssiin vain hieman. Vastauksissa ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Luetteloksi kutsun tässä tutkimuksessa sitä, kun puhuja luettelee asioita useamman lauseen verran. Näistä kaikissa paitsi yhdessä arkipuhekielen lauseessa on nollasubjekti. Tätä odotinkin, onhan subjektireferentti sama kaikissa lauseissa ja mainittu useimmiten ensimmäisessä lauseessa. Suuressa osassa tapauksia on kyseessä ellipsi ja monessa priming. Tapauksia on kuitenkin niin vähän kummassakin aineistossa, että ne laskevat kokonaisfrekvenssiä varsin vähän ja ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Kielteisyyttä ei vaikuta ilmisubjektin esiintyvyyteen. Kuitenkin arkipuhekielessä kristallisoitunut 'emmä'-rakenne yksikön ensimmäisessä persoonassa vaikuttaa korvanneen joitakin nollasubjektillisiä kieltolauseita. Ero on

kuitenkin niin pieni verrattuna ilmisubjektin esiintyvyyteen keskimäärin, että tämä ei vaikuta kokonaisfrekvenssiin. Ehkä luvut noudattelevat yleistä linjaa, että nollasubjekteja on teatteridialogissa enemmän.

Toisto, eli, se, että lause tai lauseen osa toistetaan, on niin harvinainen ilmiö, että sen vaikutus kokonaisfrekvenssiin jää liian pieneksi, että sen voisi havaita.

Teatteridialogissa esiintyy nollasubjekti, kun arkipuhekielessä useimmiten ilmisubjekti. Arkipuhekielessä on hieman enemmän tapauksia. Ilmisubjektin jakauma kuitenkin riippuu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

On tapauksia, joissa ilmisubjekti on pakollinen tai lause kuulostaisi todella oudolta ilman ilmisubjektia. Näitä tapauksia ei arkipuhekielessä ole lainkaan ja teatteridialogissakin vain vähän. Sitten ovat lauseet, joissa ilmisubjekti ei ole lainkaan mahdollinen tai jonka yhteydessä lause olisi kummallinen. Tapauksia on teatteridialogissa hieman vähemmän kuin edellisiä ja arkipuhekielessä pari kappaletta. Teatteridialogissa tapaukset miltei kumoavat toistensa vaikutukset kokonaisfrekvenssiin.

Tutkimuksessa katsoin myös kliittien vaikutusta. Kliittien yhteydessä ilmisubjekti esiintyy yhtä usein kuin ei esiinny, joten sen voi katsoa olevan neutraali, mutta toisaalta ilmisubjekti kliitin yhteydessä esiintyy harvemmin kuin keskimäärin, joten sen esiintyvyys laskee kokonaisfrekvenssiä. Näin siis teatteridialogissa, arkipuhekielessä ei ollut yhtään kliittitapausta.

Arkipuhekielen aineistossa korostui eräs kristallisoitunut rakenne: ‘Mä olin sillee’, ‘Mä olin’ ja ‘Mä olin ihan’-rakenteet, joissa on aina ilmisubjekti. Nämä nostavat ilmisubjektin kokonaisfrekvenssiä hieman. Sitten on tapaukset, jotka koskevat tämän rakenteen loppulausetta. Niissä voisi odottaa olevan nollasubjektin, onhan subjektireferentti ilmipantu edellisessä lauseessa. Näin ei kuitenkaan ole, vaikka

ilmisubjekteja onkin vähemmän kuin keskimäärin. Johtuuko se sitten rakenteesta itsestään vai noudatteleeko se sitä, että ilmisubjekti on yleensä frekventimpi, en osaa sanoa. Tämä laskee ilmisubjektin kokonaisfrekvenssiä vain hieman tapauksien vähäisyyden vuoksi. Koska tätä rakennetta ei esiinny lainkaan teatteridialogissa, vertailua ei voi tehdä.

Uudeksi aloitukseksi kutsuttiin tapausta, jossa tekstissä tulee selkeä topiikin vaihto. Näistä kaikissa on ilmisubjekti. Arkipuhekielessä tapauksia on muutama prosentti, teatteridialogissa ei lainkaan. Tämä nostaa kokonaisfrekvenssiä vähän.

Kun subjektireferenttiä ei ole mainittu vähään aikaan, subjekti yleensä ilmipannaan. Niin tämänkin tutkimuksen aineistoissa. Tapauksia on myös niin paljon, että ne vaikuttavat kokonaisfrekvenssiin, erityisesti teatteridialogissa, jossa ilmisubjekteja tällaisessa tapauksessa on huomattavasti enemmän kuin keskimäärin. Kuitenkin tapauksia on vähemmän kuin arkipuhekielessä ja edelleen arkipuhekielessä esiintyy enemmän ilmisubjekteja tässäkin tapauksessa. Silti ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla.

Tapauksia, joissa ilmisubjekti on juuri mainittu joko välittömästi edeltävässä lauseessa tai edeltävässä vuorossa, on vähemmän kuin edellisiä ja ne ovat jakautuneet tasaisemmin aineistojen välillä. Näistä voisi odottaa, että niissä esiintyisi vähemmän ilmisubjekteja ja näin onkin, molemmissa aineistoissa ilmisubjekteja on vähemmän kuin keskimäärin. Odotin kuitenkin suurempia lukuja. Tapauksia on sen verran runsaasti, että ne vaikuttavat kokonaisfrekvenssiin. Kuitenkin ilmisubjekteja esiintyy arkipuhekielessä jälleen enemmän, joten kummankaan aineiston kokonaisfrekvenssi ei painotu mihinkään suuntaan suhteessa toiseen aineistoon. Ilmisubjektin jakauma riippuu tilastollisesti merkitsevällä tavalla genrestä.

Kopulalauseissa on tämän tutkimuksen mukaan useimmiten ilmisubjekti, teatteridialogissa huomattavasti useammin kuin yleensä. Tapauksiakin on teatteridialogissa useampia kuin arkipuhekielessä, joten tämä nostaa teatteridialogin ilmisubjektin esiintyvyyden kokonaisfrekvenssiä. Ilmisubjektin jakauma ei riipu genrestä tilastollisesti merkitsevällä tavalla, joten kopulalauseet toimivat samoin molemmissa aineistoissa.

Tapauksia, joissa ei löytynyt selviä selittäviä tekijöitä ilmisubjektin esiintyvyydelle tai esiintymättömyydelle on teatteridialogissa puolet enemmän kuin arkipuhekielessä. Näissä ilmisubjekti esiintyy pari prosenttia vähemmän kuin keskimäärin molemmissa aineistoissa, arkipuhekielessä edelleen esiintyy enemmän ilmisubjekteja. Tämä ei tietenkään selitä yhtään mitään muuta kuin sen, että en nähnyt selittäviä tekijöitä.

Näyttää siis siltä, että vaikka jotkin tekijät vaikuttavat kokonaisfrekvenssiin vähän, tendenssinä on yleisesti se, että ilmisubjekteja esiintyy kautta linjan enemmän arkipuhekielessä. Vain muutaman tekijän kohdalla ilmisubjektin esiintyvyys ei riipu genrestä. Tätä ei siis selitä mitkään tekstissä olevat tekijät, vaan pelkästään genre, kuten tutkimushypoteesi kuuluikin. Eri genrejen rakenteissakaan ei vaikuta olevan sellaisia eroja, jotka edesauttaisivat tuloksia. Vaikka teatteridialogi jäljittelee puhekieltä, on se kuitenkin kirjoitettua tekstiä, johon vaikuttavat kirjoitetun kielen konventiot. Mielenkiintoista olisi tietää, muuttuuko tilanne, kun teksti saadaan näyttämölle, siis kun näyttelijät lausuvat vuorosanansa, lisäävätkö he ilmisubjekteja repliikkeihin. Tätä ei tässä tutkimuksessa voitu tutkia, koska resurssit ovat rajalliset ja näitä näytelmiä ei esitetä juuri nyt missään. Olen keskustellut yhden teatteriohjaajan kanssa, joka on sanonut, että ohjaa näyttelijöitä käyttämään ilmisubjekteja lavalla ollessaan, vaikka niitä ei tekstissä olisikaan. Tästä ei kuitenkaan ole mitään todisteita.

Tämä siis tarkoittaa sitä, että teatteridialogi ei ole luotettava tekstilaji tutkittaessa luonnollista puhetta kaikkien ilmiöiden osalta. Tämä on hyvä pitää mielessä tutkittaessa kieltä (diakronisesti). Mikä tilanne on toisissa kielissä, jossa ilmisubjekti ei ole pakollinen, on toisen tutkimuksen asia. Jatkotutkimuksena olisi hyödyllistä nähdä, onko eroa näytelmätekstin ja lavalla kuultavan kielen välillä.

Lähdeluettelo

Ariel, Mira. 1994. Interpreting anaphoric expressions: a cognitive versus a pragmatic approach. *Journal of Linguistics* 30: 3—42.

----- 2001. Accessibility theory: an overview. In T. Sanders, J. Schilperoord, W. Spooren (eds.), *Text Representation: Linguistic and Psycholinguistic Aspects*. John Benjamins, Amsterdam. 29—87.

Bhatia, V. K. 1996: Methodological issues in genre analysis. *Hermes, Journal of Linguistics* 16: 39—58.

Biber, D. & S. Conrad 2009: *Register, genre, and style*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bybee, Joan L. 2010: *Language, usage and cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chafe, Wallace L. 1979: The flow of thought and the flow of language. Givón, Talmy 1979, toim. *Discourse and syntax*. New York (NY): Academic Press.

Chomsky, Noam 1981: *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris.

Clayman, Steven E. 2012: Turn-constructive units and the transition-relevance place. Jack Sidnell, and Tanya Stivers, toim. *The Handbook of Conversation Analysis*: 150—166. Chichester: Wiley-Blackwell.

Corbett, J. 2006: Genre and genre analysis. K. Brown, päätoim.: *Encyclopedia of language and linguistics*. Elsevier.

Dryer, Matthew s. 2011: Expression of Pronominal Subjects. In: Dryer, Matthew s. & Haspelmath, Martin, toim. *The World Atlas of Language Structures Online*. Munich: Max Planck Digital Library, chapter 101, viitattu 11.3.2020, saatavissa: <http://wals.info/chapter/101>

- Duarte, Maria Eugênia Lamoglia 2000: The loss of the Avoid Pronoun Principle in Brazilian Portuguese. M.A. Kato & E.V. Negrão, toim. *Brazilian Portuguese and the Null Subject Parameter*: 17—36. Vervuert Verlag, Frankfurt am Main.
- Du Bois, John W. 1985: Competing Motivations. Haiman, John. 1985, toim. *Iconicity in syntax: Proceedings of a symposium on iconicity in syntax, Stanford, June 24-6, 1983*. Amsterdam: Benjamins.
- Du Bois, John W. 1987: The Discourse Basis of Ergativity. *Language* 63: 805—855.
- Durie, Mark 1988: Preferred Argument Structure in an Active Language. *Lingua* 74: 1—25.
- Eggins, S. & J.R. Martin 1997: Genres and registers of discourse. Dijk, T.A.v. & Dijk, T.A.v., toim. *Discourse as structure and process. Discourse studies. A multidisciplinary introduction*. Vol. 1: 230—256. London: SAGE.
- Erkel, Daniel & Gregory Guy 2012: The role of lexical frequency in syntactic variability: variable subject personal pronoun expression in Spanish. *Language*, 88:3: 526-557.
- Gundel, Jeanette K., Nancy Hedberg & Ron Zacharski 1993: Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. *Language* 69:2: 274—307.
- Halliday, M.A.K. 1978: *Language as social semiotic: the social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold.
- 1989: *Spoken and written language*. Oxford: Deakin University Press / Oxford University Press.
- Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan 1989 [1985]: *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press. [Aikaisempi identtinen painos: Victoria: Deakin University Press 1985.]
- Hasan, Ruqaiya 1985: Meaning, context and text. Fifty years after Malinowski. Benson, J.D. & W.S. Greaves, toim. *Systemic perspectives on discourse. Vol. 1, Selected theoretical papers from the 9th International Systemic Workshop*: 16—49. Norwood (NJ): Ablex.

Hasan Ruqaiya 1989 [1985]: The structure of a text. Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan 1989 [1985], toim. *Language, context, and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*: 52—69. Repr. p., Victoria: Deakin University.

-----1996 [1984]: Nursery tale as a genre. Hasan, R., D. Butt, C. Cloran & G. Williams, toim. *Ways of saying, ways of meaning: selected papers of Ruqaiya Hasan*: 51—72. London: Cassell.

Heikkinen, Vesa & Eero Voutilainen 2012: Genre – monitieteinen näkökulma. Heikkinen, Vesa, Petri Lauerma, Mikko Lounela, Ulla Tiililä & Eero Voutilainen, toim. *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja*: 17—47. Helsinki: Gaudeamus.

Helasvuo, Marja-Liisa

2001: *Syntax in the making. The emergence of syntactic units in Finnish conversation*. Studies in discourse and grammar, Volume 9. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.

-----2014a: *Agreement or crystallization: Patterns of 1st and 2nd person subjects and verbs of cognition in Finnish conversational interaction*. *Journal of Pragmatics* 63(2014): 63-78.

-----2014b: Searching for motivations for grammatical patternings. Special issue on “Approaches to Grammar for Interactional Linguistics”, guest editors Elizabeth Couper-Kuhlen, Ritva Laury and Marja Etelämäki. *Pragmatics* 24:3.453–476.

-----2014c: Puhetilanteen osallistujat tekstiviestikeskustelussa. Helasvuo, Marja-Liisa, Marjut Johansson, and Sanna-Kaisa Tanskanen. *Kieli Verkossa: Näkökulmia Digitaaliseen Vuorovaikutukseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Helasvuo, Marja-Liisa & Tuomas Huomo 2010: *Mikä subjekti on?* *Virittäjä* 2: 165–195.

Hoey, M. 2001: *Textual interaction: an introduction to written discourse analysis*. London: Routledge.

- Hopper, Paul J. & Traugott, Elizabeth Closs. 2003. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huumo, Tuomas 1997: Partitiivisubjekti ja tilajatkumot. - *Sananjalka* 39: 65—98.
- Karvonen, P. 1995: *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Komppa, Johanna 2006: Tiedotteen rakanteen potentiaalit. Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji*: 303—326. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kärkkäinen, Elise 1996: Preferred Argument Structure and Subject Role in American English Conversational Discourse. *Journal of Pragmatics* 25: 675—701.
- Lambrecht, Knud 1987: On the Status of SVO Sentences in French Discourse. Russell Tomlin, toim. *Coherence and Grounding in Discourse*: 217—261. Amsterdam: John Benjamins.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of cognitive grammar. Vol. 1. Theoretical pre-requisites*. Stanford: Stanford University Press.
- 1991a: *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- 1991b: *Foundations of cognitive grammar. Vol. 2. Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- 2008: *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press
- Leckie-Tarry, H. 1993: The specification of a text. Register genre and language teaching. Ghadessy, M., toim. *Register analysis: theory and practice*: 26—42. London: Pinter Publishers.
- Martin, J.R. 2000: Grammar meets genre. *Arts* 22: 47—95.
- Martin, J.R. & D. Rose 2008: *Genre relations. Mapping culture*. Equinox.

Mäntynen, Anne

2003: *Miten kielestä kerrotaan : kielijuttujen retoriikkaa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Mäntynen Anne 2006: Näkökulmia tekstin ja tekstilajien rakenteeseen. Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji: 42—71*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nieminen, T.

2010: *Lajien synty : tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa*. Jyväskylän yliopisto.

Ochs, Elinor 1988: *Culture and Language Development: Language Acquisition and Language Socialization in a Samoan Village*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pajunen, Anneli

& Ulla Palomäki 1985: *Tilastotietoja suomen kielen rakenteesta = Frequency analysis of spoken and written discourse in Finnish. 2*, Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Petterson, Bo 2006: Kirjallisuuden lajien teoriasta ja käytännöstä. Mäntynen, Anne, Susanna Shore, & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji : 151—164*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Posio, Pekka 2011: Spanish subject pronoun usage and verb semantics revisited: First and second person singular subject pronouns and focusing of attention in spoken Peninsular Spanish. *Journal of Pragmatics* 43:3: 777—798.

----- 2012: *Pronominal subjects in Peninsular Spanish and European Portuguese : semantics, pragmatics, and formulaic sequences*. Helsinki: University of Helsinki.

----- 2013: Expression of first person singular subjects in spoken Peninsular Spanish and European Portuguese: semantic roles and formulaic sequences. *Folia Linguistica*.

Roberts, J. 2017: A Typology of Switch Reference. Teoksessa: A. Aikhenvald & R. Dixon (Toim.), *The Cambridge Handbook of Linguistic Typology* (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, pp. 538-573). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/9781316135716.017

Sacks, Harvey, and Emanuel A. Schegloff (1979) Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction. In George Psathas, toim. *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*: 15—21. New York: Irvington.

Shore, Susanna 2012: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. Heikkinen, Vesa, Petri Lauerma, Mikko Lounela, Ulla Tiililä & Eero Voutilainen, toim. *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja*: 131—157. Helsinki: Gaudeamus.

Shore, Susanna & Anna Mäntynen 2006: Johdanto. Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji*: 9—41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Silveira, Agripino de Souza 2011: *Subject expression in Brazilian Portuguese: construction and frequency effects*. Unpublished doctoral dissertation, University of New Mexico.

Siverstein, Michael 1976: Hierarchy of Features and Ergativity. R.M.W. Dixon toim. *Grammatical Categories in Australian Languages*: 112-171. Linguistic Series No. 22, Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra. New Jersey: Humanities Press.

Solin, Anna. 2006: Genre ja intertekstuaalisuus. Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji*: 72—95. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

States, Bert O. 1985: *Great Reckonings in Little Rooms: On the Phenomenology of Theater*. Berkeley (CA): University of California Press.

- Strellman, Urpu 2005. *Persoonapronominien liikkäyttö: Normin synty ja muotoutuminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Taavitsainen, Irma 2006: Genredynamiikkaa aikaperspektiivissä. Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji*: 266—282. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Taboada, Maite 2005: Anaphoric terms and focus of attention in English and Spanish. In: Butler, C.S., Gómez González, M., Doval-Suárez, S.M. Toim. *The Dynamics of Language Use: Functional and Contrastive Perspectives*: 197—218. Amsterdam: John Benjamins.
- Travis, Catherine E. 2007: Genre effects on subject expression in Spanish: Priming in narrative and conversation. *Language Variation and Change* 19:2: 101—135.
- Travis, Catherine E. & Cacoullos Rena Torres 2012: Discourse syntax. J.I. Hualde, A. Olarrea & E. O'Rourke, toim. *Handbook of Hispanic Linguistics*: 653—672 Oxford: Blackwell Publishers. .
- Ventola, Eija 2006: Genre systeemis-
funktionaalisessa kielitieteessä. Esimerkkinä asiointitilanteet.- Mäntynen, Anne, Susanna Shore & Anna Solin, toim. *Genre – tekstilaji*: 96—121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, M. 1996: *Suomen lauseopin perusteet*. Helsinki: Edita.
- Voutilainen, Eero 2012a: Rekisteri. Heikkinen, Vesa, Petri Lauerma, Mikko Lounela, Ulla Tiililä & Eero Voutilainen, toim. *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja*: 70—76. Helsinki: Gaudeamus.
- 2012b: Tyyli. Heikkinen, Vesa, Petri Lauerma, Mikko Lounela, Ulla Tiililä & Eero Voutilainen. *Genreanalyysi: tekstilajitutkimuksen käsikirja*: 77—87. Helsinki: Gaudeamus.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*.

Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkko-versio, viitattu 30.7.2019. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7

Wallis, Mick, ja Simon Shepherd 2002: *Studying Plays*. 2nd ed. London: Arnold.

Wittgenstein, Ludvig. 1981 [1953]: *Filosofisia tutkimuksia*.

(*Philosophische Untersuchungen*.) Kääntänyt Heikki Nyman. Helsinki: WSO